

ILMASTONMUUTOS TALOUDELLISENA MAHDOLLISUUTENA
Arktisen alueen turvallisuuteen liittyvät diskurssit Suomen arktisissa
strategioissa 2010–2016

Nea Manninen

Maisterintutkielma

Politiikan tutkimus

Yhteiskuntatieteiden

ja filosofian laitos

Humanistis-

yhteiskuntatieteellinen

tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2020

TIIVISTELMÄ

ILMASTONMUUTOS TALOUDELLISENA MAHDOLLISUUTENA

Turvallisuuteen liittyvät diskurssit Suomen arktisissa strategioissa 2010–2016

Nea Manninen

Maisterintutkielma

Politiikan tutkimus

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: Mika Ojakangas, Kari Palonen

Syksy 2020

Sivumäärä: 42 sivua

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia turvallisuuteen liittyviä diskursseja Suomi liittää arktisella alueella toimimiseen. Tutkin sitä, mitä turvallisuusnäkökulmia Suomen arktisissa strategioissa on huomioitu ja mitä se kertoo Suomen turvallisuuspolitiikasta arktisella alueella. Tarkoituksena on myös tarkastella, millaisiin diskursseihin strategioissa otetaan osaa ja mitä näkökulmia jätetään mahdollisesti huomioitta. Tutkimuksen aineistona käytettiin Suomen arktisia strategioita vuosilta 2010, 2013 ja 2016.

Tutkimuksen teoreettinen tausta on kriittisessä turvallisuustutkimuksessa. Analyysimenetelmänä käytän kriittistä diskurssianalyysiä, joka perustuu Michel Foucault'n diskurssiteoriaan, jonka keskeisessä asemassa ovat tieto, valta, tiedon tuottaminen sekä tämän tiedon tuottamisen vaikutukset yhteiskuntaan. Kriittistä diskurssianalyysiä ovat kehittäneet eteenpäin mm. Siegfried Jäger (2001) ja Norman Fairclough (1995; 2001; 2003), joiden näkökulmia sovellan erityisesti tutkimuksessa.

Analyysissä huomioitiin strategiat valtiollisina dokumentteina, joiden kielenkäyttö pyrkii neutraaliuteen. Arktisista strategioista erottui analyysin perusteella selvästi neljä diskurssia, jotka kaikki osaltaan liittyvät turvallisuuteen arktisella alueella: Yhteistyön diskurssi perustuu perinteisen turvallisuuden sekä ympäristöturvallisuuden takaamiselle. ”Hauras arktinen luonto” -diskurssi keskittyy kuvailemaan arktisen alueen ympäristöä ja arvottaa sen merkitykselliseksi niin globaalin ilmaston kuin paikallisten ihmisten ja eläinten kannalta. ”Arktinen alue taloudellisena mahdollisuutena”-diskurssissa kuvataan taloudellisen toiminnan mahdollisuuksia ilmastonmuutoksen seurauksena ja siihen vahvasti liittyen ”Suomi arktisena osaajana”-diskurssissa keskitytään markkinoimaan suomalaista osaamista arktisena kärkimaana. Analyysin perusteella voidaan todeta, että Suomen arktisten strategioiden suurimpana sisäisenä ristiriitana on ilmastonmuutoksen ja taloudellisen toiminnan yhteensopimattomuus.

Avainsanat: arktinen alue, turvallisuustutkimus, diskurssianalyysi, ympäristöturvallisuus, inhimillinen turvallisuus, geopolitiikka, arktinen strategia

Sisällys

1 JOHDANTO.....	1
2 ARKTINEN ALUE.....	3
2.1 Arktisen alueen merkitys historiassa ja nykyään.....	4
2.2 Arktisen geopolitiikan nykytilanne: katsaus poliittiseen tutkimukseen.....	5
3 TEOREETTIEN TAUSTA.....	9
3.1 Turvallisuuskäsitteistön muutokset kriittisessä turvallisuustutkimuksessa.....	9
3.2 Turvallisuusnäkökulmat arktisella alueella.....	11
3.2.1 Ympäristöturvallisuus.....	12
3.2.2 Inhimillinen turvallisuus.....	14
3.2.3 Taloudellinen turvallisuus.....	14
3.3 Sosiaalinen konstruktivismi turvallisuustutkimuksessa.....	15
3.4 Turvallistaminen.....	16
4 KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI.....	19
5 AINEISTON ANALYYSI.....	24
5.1 Suomen arktinen strategia 2010.....	24
5.2 Suomen arktinen strategia 2013.....	27
5.3 Suomen arktisen strategian päivitys 2016.....	29
6 DISKURSSIT ARKTISISSA STRATEGIOISSA.....	31
6.1 Yhteistyön diskurssi.....	31
6.2 Hauras arktinen ympäristö.....	32
6.2.1 Ympäristö inhimillisen turvallisuuden perustana.....	33
6.3 Arktinen alue taloudellisena mahdollisuutena.....	34
6.3.1 Suomi arktisena osajana.....	35
7 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	37

AINEISTO

KIRJALLISUUS

1 JOHDANTO

Turvallisuuden näkökulma on ollut keskeinen arktisella alueella monen vuosikymmenen ajan johtuen ensin kansainvälisistä jännitteistä Yhdysvaltojen ja Venäjän välisessä kylmässä sodassa ja myöhemmin yhä enemmän ilmastoa lämmittävän ilmastonmuutoksen vaikutuksesta. Ilmastonmuutoksen vaikutukset alueella näkyvät esimerkiksi alueen jääpeitteen heikentymisenä, joka on nostattanut suuren kansainvälisen kiinnostuksen tulevaisuuden merireitteihin ja alueen merkittäviin öljy- ja kaasuvaroituihin. Nämä taloudellista kiinnostusta puoleensa vetävät kehityskulut puolestaan ovat nostaneet ilmaan kysymyksiä alueella tapahtuvan taloudellisen toiminnan turvallisuudesta ympäristölle. Samalla olisi kiinnitettävä erityistä huomiota alueella asuvien ihmisten ja eläinten elinolosuhteisiin ja siihen, että mahdollisuudet oman kielen ja kulttuurin säilymiseen sekä hyvään elämään alueella eivät heikentyisi.

Nämä mainitut kehityskulut ovat arktisen alueen turvallisuuteen liittyvät kansainvälisen politiikan raamit, joiden sisällä kukin valtio pyrkii pääsemään mahdollisimman suurten taloudellisten hyötyjen äärelle aiheuttaen mahdollisimman vähän poliittisia ristiriitatilanteita. Arktiseen alueeseen liittyvä poliittinen puhe on erityisen mielenkiintoista ja tärkeää nämä näkökulmat huomioiden. Poliittisten puhetekojen avulla on mahdollista tehdä poliittista toimintaa mahdollistavia avauksia kuten alueen uudelleenmäärittelyä. Tästä esimerkkinä on Kiina, joka on määritellyt itsensä lähes arktiseksi valtioksi ("near Arctic state"). Myös Suomi on ottanut arktisuuden oman maabrändinsä kärkiteemaksi.

Arktiseen alueeseen liittyvän valtiollisen retoriikan merkittävyys onkin siinä, miten valtiot määrittelevät itsensä ja toisensa arktiseen kontekstiin, ja mitä valtiot pitävät tärkeinä kehityskulkuina arktisen alueen tulevaisuudessa. Puhetekoja analysoimalla on mahdollista saada tietoa valtion ääneen lausumattomista tavoitteista ja asenteista.

Tutkielman tarkoituksena on tarkastella Suomen asemaa turvallisuuspoliittisessa diskurssissa arktisella alueella. Olen valinnut aineistoksi Suomen arktiset strategiat vuosilta 2010, 2013 ja 2016, sillä arktiset strategiat ovat valtiollisia dokumentteja, joilla rakennetaan maakuvaa, ja ne tarjoavat siten hyvän mahdollisuuden Suomen virallisten tavoitteiden ja näkemysten analyysiin.

Strategiatekstien analysoiminen diskurssianalyysin menetelmällä ei ole kovin yleistä johtuen strategiatekstissä käytettävän kielen ominaisuuksista neutraaliuteen pyrkivänä ja yleiskielisenä. Juuri siitä syystä on kuitenkin tärkeää tehdä diskurssianalyttistä tutkimusta strategiateksteistä, sillä ne heijastavat, aivan kuten muutkin tekstit, yhteiskunnallisen kontekstin arvoja ja asenteita. Valtion strategiateksti kirjoitetaan antamaan raameja valtion toiminnalle mutta niillä myös kerrotaan muille valtioille omista näkemyksistä ja tavoitteista, jotka ovat tärkeitä kansainvälisen politiikan kannalta.

Tutkin sitä, mitä turvallisuusnäkökulmia Suomen arktisissa strategioissa on huomioitu ja mitä se kertoo Suomen turvallisuuspolitiikasta arktisella alueella. Pohdin myös, miksi juuri näitä turvallisuusnäkökulmia on nostettu esiin. Yhtäältä on hyvä huomioida strategiatekstien mahdollisuudet ja rajoitteet diskurssien tutkimuksessa, ja toisaalta pohtia tekstien edelleen tuottamaa turvallisuusdiskurssia. Keskeinen tutkimuskysymys on, millaisiin diskursseihin strategioissa otetaan osaa ja mitä näkökulmia jätetään mahdollisesti huomioimatta.

2 ARKTINEN ALUE

Arktinen alue on kahdeksan valtion alueelle sijoittuva pohjoinen alue, jolle on tyypillistä tietty lämpötila ja kasvusto¹. Nämä alueelle tyypilliset olosuhteet on usein rajattu napapiirin pohjoispuoleisiksi alueiksi. Maantieteelliset seikat muodostavat määritelmän ytimen, mutta arktista aluetta voidaan myös määritellä perustuen erilaisiin yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin sopimuksiin. Arktisen alueen määritelmä on siten jatkuvassa liikkeessä ja muovautuu vähitellen esimerkiksi ilmaston lämpenemisen sekä poliittisten ja kulttuuristen rajausten vuoksi. (Arktinen keskus.) Arktisia valtioita ovat Suomi, Ruotsi, Yhdysvallat, Kanada, Venäjä, Norja, Islanti ja Tanska, mikä tarkoittaa, että arktisen alueen määritelmällinen raja kulkee näiden valtioiden alueiden läpi.

Arktisia rantavaltioita ovat Yhdysvallat, Kanada, Venäjä, Norja, Islanti ja Tanska (Grönlanti). Arktista rantaviivaa ei ole Suomella ja Ruotsilla. Rantaviivan valtiollinen hallinta on ollut keskeistä poliittisesti, kun aluetta on pyritty jakamaan valtioiden kesken alueen luonnonvarojen, kuten öljyn ja kaasun, tavoittelemiseksi. Mitä enemmän korostetaan alueellisten vaatimusten tärkeyttä, sitä kauemmaksi keskeiseltä asemalta Suomi joutuu, koska se ei ole arktinen rantavaltio. (Nicol & Heininen 2013, 82.) Alueellisia vaatimuksia ja toimia arktisilla merialueilla säätelee ja rajoittaa UNCLOS eli United Nations Convention on the Law of the Sea, jota Yhdysvallat ei ainoana arktisena valtiona ole ratifioinut.

Arktisen alueen luonnonvarat ovat keskeinen syy sille, miksi nykyisin alue on yhä useamman valtion kiinnostuksen kohteena, ja miksi aluetta määritellään eri valtioiden toimesta yhä uudelleen. Arktiseksi valtioksi julistautumisen ajatellaan takaavan paikan luonnonvarojen hyödyntämisestä päättävissä poliittisissa pöydissä ja arktisella alueella toimiminen lisää kyseisten valtioiden vaikutusvaltaa kansainvälisessä politiikassa.

Suomen näkökulmasta arktisen alueen tärkein organisaatio on vuonna 1996 perustettu Arktinen neuvosto, jonka jäseniä ovat kahdeksan arktista valtiota sekä kuusi arktisten alkuperäiskansojen edustajajärjestöä. Lisäksi neuvoston toimintaan osallistuu 38:en tarkkailijajäsenen joukossa esimerkiksi EU, Kiina ja muita Euroopan sekä Aasian valtioita, joille tämä tarkkailija-asema on

¹ Arktisen alueen monista eri määritelmistä esimerkiksi Arktisen keskuksen sivuilta: <https://www.arcticcentre.org/FI/arktinenalue>

myönnetty. Tarkkailijoilla ei ole päätösvaltaa neuvostossa, toisin kuin varsinaisilla jäsenillä, mutta ne voivat osallistua työryhmien toimintaan. Neuvostossa on käytössä kiertävä kaksivuotinen puheenjohtajuus ja Suomella oli puheenjohtajuuskausi viimeksi vuonna 2017–2019. Vaihtuva puheenjohtajuus antaa jokaiselle valtiolle yhtäläisen oikeuden johtaa toimintaa ja kiinnittää huomiota tärkeiksi koettuihin asioihin. Suomi korosti omalla puheenjohtajuuskaudellaan yhteistyön merkitystä ja Pariisin ilmastositimuksen toimeenpanoa. (Ulkoministeriö.)

Keskeisin Arktisen neuvoston toiminta tapahtuu työryhmissä, joissa tehdään suosituksia, tutkimusta, tuotetaan arvioita ja tarjotaan foorumin yhteistyölle keskittyen ympäristön hyvinvointiin ja alueen asukkaiden elinolosuhteisiin. Erityisen merkittävänä Arktisessa neuvostossa pidetään alkuperäiskansajärjestöjen osallistumista toimintaan ja yhteistyötä jäsenvaltioiden edustajien kanssa. Arktisella neuvostolla ei ole toimintavaltaa yli kansallisten lakien, mutta sillä on kuitenkin tärkeä rooli alueelle erityisten ongelmien ja haasteiden esiin nostamisessa. Arktisella alueella toimii myös kymmeniä muita ylikansallisia organisaatioita ja neuvostoja. (Arktinen neuvosto.)

2.1 Arktisen alueen merkitys historiassa ja nykyään

Arktisen alueen historiaan liitetään usein kylmä sota, joka alkoi toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton vastakkainasettelulla. Kylmä sota käytiin ydinaseiden uhkan vuoksi taloudellisten, poliittisten sekä propagandan keinoin. Arktinen alue kuvataan kylmän sodan keskiönä lähinnä siksi, että se oli sodan osapuolia erottava alue. Kylmä sota on jättänyt jälkensä arktisen alueen diskurssiin ja aluetta kuvataan yhä kylmän sodan kautta. Kylmän sodan aikana ja sen jälkeen alueen olemassaolo huomioitiin uudella tavalla ja sen merkitys globaalilla tasolla kasvoi.

Nykyään yhä useammin kansainvälisessä mediassa puhutaan "uudesta kylmästä sodasta" arktisella alueella (ks. esim. King Ruel 2011). Tällä kertaa viitataan energia- ja talouspoliittiseen peliin, jonka oletetaan kiihtyvän arktisella alueella. Arktiset luonnonvarat kiinnostavat monia sekä arktisia että arktisen alueen ulkopuolisia valtioita ja näiden useiden intressien törmäyksen pelätään joissain piireissä johtavan konfliktitilanteeseen.

Samalla, kun uutta kylmää sotaa odotetaan alkavaksi, toisaalla uskotaan kansainvälisen yhteisön noudattavan yhteisiä sopimuksia sekä neuvotteluun perustuvia konfliktinratkaisukeinoja. Joka tapauksessa arktisella alueella on tullut yhä tärkeämmäksi turvallisuuden takaaminen ja sen nykytilan tarkastelu. On selvää, että intressien kohdistuessa alueelle on pidettävä huolta turvallisuuden toteutumisesta sekä valtioiden että alueen itsensä näkökulmasta. Arktinen alue vaatii äärimmäisten ilmasto-olosuhteiden vuoksi erityistä tarkkaavaisuutta alueella toimiessa. Se vaatii myös erityisen varovaisia toimia ympäristön ja ihmisten elinolosuhteiden ylläpitämiseksi.

Kansainvälisen taloudellisen kiinnostuksen lisäksi alue on toisenkin kehityskulun kohteena: ilmastonmuutos vaikuttaa arktisen alueen jääpeitteeseen, ilmasto-olosuhteisiin, eläimistöön ja ihmisten elinkeinoihin ennennäkemättömällä tavalla. Valtioiden kiinnostusten risteäminen toistensa kanssa on yksi alueen haasteiden puoli; toisella puolella on valtioiden kiinnostusten risteäminen jo käynnissä olevan alueen historiallisen nopean lämpenemisen kanssa. Tälle kehityskululle on olemassa oma käsitteensä, arktinen paradoksi:

”Mitä enemmän käytämme öljyä ja kaasua ja edistämme ilmastonmuutosta, sitä nopeammin pääsemme käsiksi arktisiin öljy- ja kaasuvarannoihin, joiden käyttö tulee lämmittämään ilmastoa entisestään.” (Palosaari 2011, 97)

Näitä haasteita yhteensovittaessa turvallisuuden näkökulmat nousevat erityisen merkittäviksi. On otettava huomioon, miten alueen ihmisille voidaan taata elinkeinojen ja kulttuurien toteuttamisen ehtojen lisäksi ilmaston lämmetessä ja taloudellisen toiminnan aiheuttaessa saastumis- ja muita riskejä. Tärkeä kysymys on myös se, kuinka kansainvälisen tilanteen kehittymistä voidaan hallita ja miten voidaan vastata, jos kehitys ylittää yhteisesti sovitut pelisäännöt.

2.2 Arktisen geopolitiikan nykytilanne: katsaus poliittiseen tutkimukseen

Arktisen alueen poliittinen tutkimus keskittyy kansainvälisen poliittisen tilanteen arviointiin ja tulevaisuuden kehityskulkujen ennakkointiin. Tämä tutkimus voidaan jakaa kahteen selkeään näkemyksellisesti erilaiseen osaan. Tämä jako liittyy keskeiseen kysymykseen: onko arktinen alue altis konflikteille nyt tai tulevaisuudessa?

Osa tutkijoista pitää todennäköisenä kehityskulkua, jossa arktiselle alueelle suuntautunut kansainvälinen huomio sekä sen tarjoamat mahdollisuudet kiristävät valtioiden välejä tulevaisuudessa. Tähän viittaa alueen sääntelemättömyys, eli kansainvälisten alueella tapahtuvaa toimintaa hallinnoivien sopimusten puuttuminen. Arktinen alue nähdään olevan erityisesti vaikutusvaltaisten valtioiden kilpailun kohteena. Näissä näkökulmissa korostuu taloudellisten hyötyjen tavoittelemisen, mikä tarkoittaa arktisen alueen kontekstissa vuosi vuodelta yhä heikommin palautuvan jääpeitteen alta paljastuvien energiavarantojen sekä uusien kulkureittien hyödyntämistä.

Esimerkiksi Sybille Reinke de Buitrago (2019) tutkii arktisen alueen konfliktin mahdollisuutta lähtökohtanaan kolmen suurimman arktisen valtion, eli Yhdysvaltojen, Kanadan ja Venäjän, mahdolliset yhteentörmäykset. Monet arktiset valtiot toimivat alueella kasvavassa mittakaavassa, mikä saattaa aiheuttaa uhkia, sillä alueella ei ole kunnollisia hallintomekanismeja ja sääntöjä siellä toimimiseen (de Buitrago 2019, 17). Lisäksi de Buitrago tarkastelee Kiinan mahdollista vaikutusta tähän intressien risteämiseen, ja päätyy toteamaan, että arktisen alueen poliittinen tilanne on epävakautunut Kiinan osoittaessa halukkuuttaan olla mukana toimimassa arktisella alueella (2019, 27). De Buitragon kaikkien tarkastelun kohteena olleiden valtioiden retoriikassa näkyy hänen mukaansa pelkojen kohdistuminen arktiselle alueelle sekä kansainvälisen politiikan herkkyyks ja mahdollisuus tilanteen nopeaankin eskaloitumiseen. (de Buitrago 2019, 28.)

Myös Pincusin (2020) mukaan kolmen suuren, Venäjän, Yhdysvaltojen ja Kiinan, tavoittelemat taloudelliset hyödyt voivat johtaa näiden valtioiden keskinäisten suhteiden kärjistymiseen. Ryszard M. Czarny puolestaan tuo esille kiistat merireiteistä ja arktisen alueen rajoista (Czarny 2015, 283). Hän toteaa, että turvallisuuskäsityksen laajeneminen ja uhkien pirstaloituminen antaa toivoa sille, että kisa arktiselle alueelle ei pääty aseelliseen konfliktiin: kaikkien valtioiden edun mukaista on tehdä kansainvälistä yhteistyötä uhkien torjumiseksi (Czarny 2015, 285).

On selvää, että arktisen jään sulaminen saa aikaan useita taloudellisesti hyödynnettävissä olevia mahdollisuuksia, mutta tutkijat eivät ole yhtä mieltä konfliktin aktualisoitumisesta. Päinvastoin eräät tutkijat ovat vakuuttuneet valtioiden pyrkimyksistä rauhanomaiseen kansainväliseen yhteistyöhön. Mathias Albert (2015) edustaa näkemystä arktisen konfliktin epätodennäköisyydestä. Hänen mukaansa arktiseen alueeseen liittyvät erimielisyydet, kuten esimerkiksi rajakiistat ovat kohtuullisen vähäisiä (Albert 2015, 222). Tähän huomioon liittyen Albert kyseenalaistaakin sen tavan, jolla arktinen alue liitetään jatkuvasti sitä turvallistaviin

diskursseihin. Hänen mukaansa on mielenkiintoista, että arktisesta alueesta puhuttaessa turvallistamispyrkimykset ovat yleisiä mutta onnistuneet turvallistavat puheteot harvinaisia (Albert 2015, 225–226).

Kathrin Keil (2014) jakaa arktisen alueen poliittisen tutkimuksen kahteen suosittuun teoriasuuntaukseen, neorealistiin ja neoliberaalis-institutionalistisiin teorioihin. Keil kritisoi yleistä oletusta arktisen konfliktin mahdollisesta toteutumisesta ja pyrkii omalla analyysillään irrottautumaan näistä molemmista teoriasuuntauksista sekä arvioimaan valtioiden todellisia tavoitteita empiirisen tutkimuksen avulla. Keilin mukaan valtioiden etujen yhteen törmääminen on arktisella alueella epätodennäköistä. Yksi merkittävä syy tähän ovat suurimpien arktisten valtioiden etujen risteämättömyys: Yhdysvallat ja Kanada eivät nojaudu arktisiin luonnonvaroihin tulevaisuuden energiantuotannon takaajina, ja Norja sekä Tanska ovat kohtuullisen tyytyväisiä omien alueidensa varantoihin. Tämän vuoksi niillä ei ole tarvetta haastaa suurempia valtioita eivätkä tavoittele osaansa alueen luonnonvaroista erityisen tarmokkaasti. (Keil 2014, 178–179.)

Keil muistuttaa myös, että arktisen alueen energiavarannoiden olemassaolosta ei ole mitään takeita, vaan ne ovat edelleen hypoteettisia. Venäjä jää Keilin analyysissä siten ainoaksi valtioksi, jolle arktinen alue toisi huomattavia taloudellisia hyötyjä. (Keil 2014, 178–179.) Tämän tutkimuksen tuloksissa on kuitenkin huomioitava Keilin analyysin rajautuminen vain arktisiin rantavaltioihin. Hän ei ota analyysissään kantaa esimerkiksi Kiinan tai pienempien arktisten valtioiden kiinnostusta aluetta kohtaan, vaikka maailmanpoliittisessa kontekstissa myös näillä toimijoilla on merkitystä. Monet arktisen politiikan tutkijat ovatkin sitä mieltä, että Kiinan kiinnostus arktista aluetta kohtaan on monimutkaistanut niin Kiinan suhteita muihin arktisiin rantavaltioihin kuin alueen yleistä poliittista tilannettakin (Pincus 2020).

Suurin kysymysmerkki arktisen alueen tulevaisuudessa vaikuttaakin olevan Venäjän arktinen politiikka. Monia arktisia valtioita ja alan tutkijoita huolestuttanut Venäjän lipun pystyttäminen arktiselle alueelle osoittautui pelättyä harmittomammaksi vuonna 2007. Venäjä on sittemmin pyrkinyt luomaan ja säilyttämään arktisen suurvallan statustaan panostamalla retorisiin keinoihin. Osa tutkijoista on tulkinnut Venäjän arktisen politiikan linjanvedon pelkäksi mielikuvien luomisen keinoksi, joilla valtio pyrkii osoittamaan geopoliittisen asemansa ja osallisuutensa arktisista taloudellisista hyödyistä. Toiset tutkijat ovat sen sijaan varovaisempia tulkitsemaan tätä retoriikkaa, vaan pysyttelevät poliittisten ja taloudellisten tekojen analyysissä.

Vaikuttaakin siltä, että mitä kauemmin aikaa kuluu, sitä todennäköisemmäksi Venäjän arktinen uhittelu muuttuu. Toisaalta on myös otettava huomioon, että Venäjän huolellisen arktisen politiikoinnin taustalla saattaa jopa olla tämänkaltaisten tulkintojen aikaansaaminen. Ekaterina Piskunovan mukaan Venäjän uhkaavaksi koettu retoriikka on pikemminkin julkista kampanjointia kuin todellista uhittelua, jolla olisi vakavia seurauksia (2010, 864).

Tuoreimmissa tutkimuksissa otetaan myös yhä useammin huomioon se, että arktisen alueen luonnonvarojen määrät perustuvat pelkkiin arvioihin, eikä niitä ole tosiasiallisesti pystytty vielä mittaamaan kunnolla. Energiavaroitukseen pääseminen vaatii teknologisia ja taloudellisia panostuksia, joita kaikkien valtioiden ei ole mahdollista tai edes järkevää tehdä. Eri valtioille on muodostunut erilaisia rooleja arktisen alueen toimijoina. Hyvin keskeiset mutta vaikutusvallaltaan pienet arktiset valtiot ovat usein jäätiköissä sivustaseuraajiksi, kun vaikutusvallaltaan suuremmat valtiolliset toimijat tekevät suunnitelmia alueen tulevaisuudesta. Ne valtiot, joilla on mahdollisuuksia sijoittaa taloudellisesti alueeseen, määrittelevät suuresti toiminnan suuntaa.

Suomen rooli tässä arktisen alueen geopoliittisessa kontekstissa määrittyy maantieteellisen aseman kautta. Koska Suomi ei ole arktinen rantavaltio, Suomi tarvitsee Arktisen neuvoston kaltaista yhteistyöfoorumia voidakseen toimia alueella tasavertaisena toimijana ja vaikuttaa alueen politiikkaan. Suomen asemaa kuvaa Teemu Palosaari (2011):

"Suomen kannalta pohdittavaksi tuleekin nousemaan se, kumpaan ryhmään se haluaa profiloitua: Jäämeren sulamisesta avoimesti mahdollisimman suurta kansallista taloudellista hyötyä tavoitteleviin vai uusien öljyvarojen käyttöönottamisen ilmastovaikutuksista huolestuneisiin." (Palosaari 2011, 98)

3 TEOREETTINEN TAUSTA

3.1 Turvallisuuskäsitteistön muutokset kriittisessä turvallisuustutkimuksessa

Tutkielman teoreettisena lähtökohtana on kriittisen turvallisuustutkimuksen suuntaus, jossa näkökulmaa siirretään pois perinteisestä valtiokeskeisestä toiminnasta turvallisuuden takaajana kohti muita turvallisuuden muotoja, kuten taloudellista, inhimillistä ja ympäristöturvallisuutta.

Kriittiseen turvallisuustutkimukseen kuuluu monia osa-alueita, kuten konstruktivistiset, kriittiset, feministiset, post-kolonialistiset, post-strukturalistiset teoriat sekä teoria turvallistamisesta. Kriittisen turvallisuustutkimuksen näkökulmat ovat kuitenkin niin moninaisia ja laajoja, että kyseinen tutkimusala ei ole helposti määriteltävissä. Näitä näkökulmia yhdistää silti ajatus siitä, että turvallisuuden käsitys on jatkuvassa liikkeessä ja sen vuoksi sitä on tutkittava ja määriteltävä yhä uudelleen ja uusista näkökulmista. (Peoples & Vaughan-Williams 2014.)

Viime vuosikymmeninä turvallisuuden käsittäminen sotilaallisista lähtökohdista on muuttunut näkemykseksi laajemmasta turvallisuudesta. Tämä näkökulma on kasvattanut suosiotaan kriittisessä turvallisuustutkimuksessa. Kriittisen turvallisuustutkimuksen tavoitteena on ollut siirtää näkökulmaa valtiokeskeisestä, perinteisestä turvallisuudesta, joka perustuu valtionasukkaiden turvallisuuden takaamiseen ja valtion toimintaan väestönsä suojelijana. Se keskittyy myös valtioiden välisiin suhteisiin. (Buzan, Waever & de Wilde 1998, 7–26; Peoples & Vaughan-Williams 2014.)

Perinteisestä turvallisuudesta käytetään usein myös nimitystä militaristinen turvallisuus. Tämä nimitys viittaa siihen, millaiseksi turvallisuus arkikielenkäytössä ja perinteisessä turvallisuustutkimuksessa mielletään: valtioiden väliseksi konfliktien rajoittamiseksi ja ratkaisemiseksi käyttämällä apuna sotilaallista voimaa joko konkreettisesti tai sotilaallisten uhkakuvien luomisen avulla. Perinteinen turvallisuuskäsitys keskittyy valtioiden välisiin suhteisiin ja mieltää valtion turvallisuuden tärkeimmäksi tehtäväksi kansalaisten suojelemisen muiden valtioiden uhkilta.

Tämä käsitys turvallisuudesta oli relevantein aikana, jolloin kansallisvaltioiden merkitys oli

suuri ja merkittävin niitä uhkaava tekijä olivat toiset valtiot ja niiden sotaiset valtapelit. Kriittisen turvallisuustutkimuksen kannattajien mielestä valtion sotilaalliseen turvallisuuteen perustuva näkemys ei vastaa enää nykyisiä turvallisuusuhkia, sillä valtioperustaisen turvallisuuden merkitys on vähenemässä. 1980-luvun lopulla toisen maailmansodan ja kylmän sodan jälkeen perinteisen turvallisuustutkimuksen hegemoninen asema alkoi murentua, ja kiinnostus turvallisuuden käsitettä kohtaan alkoi siirtyä pois sotakeskeisestä näkökulmasta kohti laajempaa käsitteistöä (Peoples & Vaughan-Williams 2014, 6–7). Näkökulma on siirtynyt hiljalleen kohti valtioiden välistä yhteisöllisyyttä globaalissa kontekstissa.

Toisaalta esimerkiksi vuoden 2011 terroristi-iskut WTC-torneihin viimeistään konkretisoivat uusien uhkien globaaliuden ja osoittivat, että turvallisuuden tutkimus ei voi rajoittua vain perinteisten valtioiden kansalliseen turvallisuuteen. Uusia globaaleja uhkia ei ole mahdollista rajata valtioiden rajojen sisälle, ja siksi on syntynyt tarve kehittää turvallisuuden käsitystä vastaamaan paremmin näihin uudenlaisiin uhkiin. Eräs perinteiseen turvallisuuden käsitteeseen kohdistettu kritiikki koskeekin sitä, että valtiot nähdään ainoina toimijoina kansainvälisessä kontekstissa. Uuden käsityksen mukaan turvallisuutta on ylläpidettävä monella yhteiskunnan eri tasolla, ei vain ylhäältä päin valtioiden aloitteesta.

Erään tunnetuimmista turvallisuustutkimuksen näkökulmista ovat kehittäneet Barry Buzan ja Ole Wæver. He edustavat turvallisuuden tutkimuksessa Kööpenhaminan koulukuntaa ja heidän näkemyksensä turvallisuudesta perustuu laajalle turvallisuuskäsitykselle. Kirjoittajat nimeävät viisi laajan turvallisuuden osa-aluetta teoksessaan *Security: A new framework for analysis: militaristisen, poliittisen, sosiaalisen, taloudellisen sekä ympäristöturvallisuuden sektorit*. (Buzan ym. 1998, 7–26.) Näiden sektoreiden jaottelu perustuu kullekin tyypillisille toisistaan erottuville toimintalogiikoille, toimijoille ja toiminnan kohteille. Perinteisen (eli militaristisen) turvallisuuden lisäksi turvallisuuden voidaan siis nähdä ulottuvan talouteen, kulttuuriin ja ympäristöön.

Kriittisen turvallisuusnäkemysten ja uuden turvallisuuskäsitteistön kehittäminen on herättänyt myös kannanottoja perinteisen turvallisuusnäkemysten puolesta. Eräät turvallisuustutkijat pohtivat, onko turvallisuuden käsitettä laajennettu jo liikaa, ja voiko se johtaa turvallisuuden ja turvattomuuden normalisointiin osana yksilöiden jokapäiväistä elämää. (Booth 1999, Peoples & Vaughan-Williams 2014 mukaan.) Toiset argumentoivat, että turvallisuuden tuominen uusiin konteksteihin ei ole relevanttia tai tarpeellista (ks. esim. Peoples & Vaughan-Williams 2014, 40–

41). Turvallisuuden näkökulman tuominen osaksi yhä useampaa yhteiskunnallista keskustelua voidaan myös kokea konflikteja ja vastakkainasettelua lisääväksi seikaksi.

3.2 Turvallisuusnäkökulmat arktisella alueella

Arktinen alue on mahdollista määritellä kontekstista ja näkökulmasta riippuen eri tavoin. Suomen arktisissa strategioissa näkökulma on luonnollisesti Suomen pohjoisimmissa osissa ja sille tyypillisissä haasteissa. Toisaalta välillä strategioissa viitataan myös arktiseen alueeseen kokonaisuutena, esimerkiksi puhuttaessa monen valtion alueella olevista ilmiöistä tai alueella tapahtuvasta yhteistyöstä.

Arktiselle alueelle kohdistuu yhä enemmän muutoksia, joista ilmastonmuutos ei ole ainoa. Arktisen alueen sisäinen ja globaali muuttoliike, uusien normien ja arvojen heijastuminen alueelle, luonnonvaroihin kohdistuva kansainvälinen kiinnostus sekä geopoliittinen kehitys arktisten ja ei-arktisen maiden välillä ovat esimerkkejä muutoksia aikaansaamista kehityskuluista. (Fondahl & Nymand Larsen 2014, 33.) Suurin osa arktisella alueella tapahtuvista muutoksista voidaan siis lukea ilmastonmuutoksen tai globalisaation aikaansaamiksi. Globalisaation aikaansaamat muutokset eivät ole sinänsä suoraan uhkia arktiselle alueelle, mutta niihin on hyvä kiinnittää huomiota, jotta on mahdollista keskittyä vaikutusten arviointiin sekä näiden muutosten hallintaan.

Arktinen alue on David A. Welchin (2013) mielestä perinteisen turvallisuuden mielessä geopoliittisesti epäkiinnostava, mutta kiinnostavampi muiden turvallisuuksien näkökulmasta. Arktinen alue oli hänen mukaansa kiinnostava perinteisen turvallisuuden näkökulmasta kylmän sodan loppuun asti. Welch näkee arktisen alueen epätodennäköisenä kansainvälisen politiikan toiminnan alueena tulevaisuudessa, ja siten perinteiseen militaristiseen ja valtiokeskeiseen turvallisuuspolitiikan tutkimukseen keskittymisen hyödyttömänä tai hedelmättömänä. (Welch 2013, 1–3).

Erilaisiin uusiin turvallisuusnäkökulmiin on kehitetty kontekstista riippuen erilaisia käsitteitä. Ympäristöturvallisuuden yhteydessä voidaan puhua esimerkiksi ilmastoturvallisuudesta (Trombetta 2008) tai ekosfäärisestä turvallisuudesta (Welch 2013). Inhimilliseen turvallisuuteen

(human security) liitetään usein käsitteet kulttuurinen turvallisuus ja yhteiskunnallinen turvallisuus (societal security). Käsitteiden kattamat alat voidaan myös joissain konteksteissa yhdistää ja siten muodostaa niiden pohjalta uusia käsitteitä, kuten esimerkiksi Richard Langlais on tehnyt väitöskirjassaan (1995) tutkiessaan arktisen alueen paikallisten asukkaiden kokemusta inhimillisekologisesta turvallisuudesta (human ecological security). Seuraavaksi määrittelen tutkielmani kannalta keskeiset turvallisuuden käsitteet ja kuvaan niiden merkitystä arktisen alueen kontekstissa.

3.2.1 Ympäristöturvallisuus

Ympäristöturvallisuuden käsitteen määritelmät eroavat toisistaan suuresti riippuen niistä konteksteista, joissa näitä käsitteitä käytetään. Useimmat ympäristöturvallisuuden määritelmät ovat myös jollain tapaa ongelmallisia. Ympäristöturvallisuuden käsite esiintyi ensimmäisen kerran Our common future -raportissa vuonna 1987 asettaen ympäristönäkökulman aiempaa näkyvämpään asemaan ja tuoden ympäristöön liittyvät arvot mukaan julkiseen keskusteluun. (Trombetta 2008, 585–586; United Nations World Commission on Environment and Development 1987.)

Ympäristöturvallisuuden uhkat voidaan määritellä joko ihmisen toiminnan aiheuttamiksi negatiivisiksi vaikutuksiksi ympäristöön, ympäristölle tapahtuneiden muutosten aiheuttamiksi ongelmiksi, kuten esimerkiksi veden tai ruoan saatavuuden ongelmiksi, tai turvallisuudeksi ja turvattomuudeksi, jota ihmiset kokevat ympäristömuutosten seurauksena (ks. esim. Romaniuk 2018, 357). Esimerkiksi kaupungistuminen, alueiden saastuminen ja ilmastonmuutoksen aiheuttamat muutokset ympäristössä voivat vaikuttaa yksilöiden turvallisuuden tai turvattomuuden tunteeseen.

Ympäristöturvallisuuden ongelmia voidaan jaotella myös näihin määritelmiin perustuen kolmeen ryhmään. Jotkin ongelmat vaikuttavat ihmisten terveyteen suorina ympäristömuutoksina (tulvat, vesipulat, lisääntynyt UV-säteilylle altistuminen), välillisinä ekosysteemin muutoksina (kasvanut riski sairastua tauteihin, ruokatuotannon ongelmat, vaikutukset mielenterveyteen) ja epäsuorina vaikutuksina (toimeentulo-ongelmien vaikutukset, konfliktit, pakolaisuus). (Maailman terveysjärjestö 2018; Romaniuk 2018.)

Arktisen alueen ympäristöturvallisuus on yhä ajankohtaisempi kysymys ilmastonmuutoksen vaikuttaessa alueen luontoon, eläimiin ja ihmisiin. Arktinen jääpeite on vähentynyt monen vuosikymmenen ajan, 1980-luvulta lähtien. Arktisen kesäjään vähentyminen on lisännyt entisestään ilmaston lämpenemistä ja maapallon merenpinta on nousemassa näiden kehityskulkujen seurauksena (Intergovernmental Panel for Climate Change 2019).

Alueella ympäristöturvallisuus vaikuttaa myös inhimilliseen turvallisuuteen vesi- ja ruokaturvan kautta. Arktisen ympäristön muutos ja globalisaatio vaikuttavat paikallisen ruoan saatavuuteen sekä houkuttelevuuteen esimerkiksi ravintoköyhempien tuontiruokien vuoksi. (Fondahl & Nymand Larsen 2014, 24.) Ympäristöturvallisuuteen arktisella alueella liittyy myös taloudellinen näkökulma. Taloudellinen toiminta alueella heikentää nimittäin ympäristöturvallisuutta ja aiheuttaa erilaisia paikallisia riskejä liittyen esimerkiksi öljynporaukseen, turismiin ja liikenteeseen alueella.

David A. Welchin mukaan ekosfäärinen turvallisuus suurin ongelma arktisella alueella. Hän esittää ympäristöturvallisuuden sijaan ekosfäärisen turvallisuuden käsitteen. Welch perustelee käsitteen käyttökelpoisuutta ja merkitystä esimerkiksi siten, että on kehitettävä käsite kuvaamaan globaaleja uhkia kuten maapallon lämpenemistä, sään ääri-ilmiöiden lisääntymistä sekä vesirajan nousemista. Nämä turvallisuusuhkat vaativat globaaleja ratkaisuja, ja myös siksi Welchin mukaan geopolittiset kiistat ovat jo itsessään turvallisuusuhkia. (Welch 2013, 5–6.)

Ympäristöturvallisuus on mahdollista nähdä myös osana militaristista näkökulmaa, jonka mukaan alueen ympäristön turvallisuuden heikkeneminen voi aiheuttaa kansainvälisiä konflikteja (ks. esim. Stokke & Deudney 1990). Näkemystä perustellaan eri valtioiden kykenemättömyydellä parantaa ympäristöturvallisuutta arktisella alueella ja usein niiden toimet tämän tekemiseksi ovat ristiriidassa toisten valtioiden poliittisten tai taloudellisten intressien kanssa. Nämä intressiristiriidat voivat johtaa ongelmiin kansainvälisessä politiikassa (Stokke 2011, 837). Stokken (2011) näkökulma perustuu käsitykseen turvallisuudesta militaristisena, jossa ympäristöturvallisuus ymmärretään ympäristötekijöiden rooliksi konfliktitilanteissa. Keskeinen kysymys tässä näkökulmassa on, kuka hallinnoi arktista ympäristöä ja kenelle alueet kuuluvat. On kuitenkin hyvä huomioida, että kaikki laajan turvallisuuskäsityksen näkökulmat, kuten ympäristöturvallisuus, inhimillinen turvallisuus, militaristinen turvallisuus ja taloudellinen turvallisuus, limittyvät keskeisesti toisiinsa ja että niihin liittyvät syy-seuraussuhteet ovat vaikeasti erotettavissa toisistaan.

3.2.2 Inhimillinen turvallisuus

Inhimillisen turvallisuuden käsite esiteltä ensimmäisen kerran vuonna 1994 Inhimillisen kehityksen raportissa (Human development report). Tällöin tarkoituksena oli laajentaa turvallisuuden määritelmää alueen turvallisuudesta ihmisten turvallisuuteen ja siirtää yksilöt keskeiseksi turvallisuuden kohteeksi. Määritelmä sisälsi seitsemän ulottuvuutta: taloudellisen, terveydellisen, henkilökohtaisen, poliittisen, ruoka-, ympäristö- ja yhteisön turvallisuuden. Käsitteen laajuuden vuoksi se on usein määriteltävä uudelleen nämä näkökulmat huomioiden siinä kontekstissa, jossa käsitettä käytetään. (Gómez & Gasper 2013, 2.)

Globalisaatio ja arktiseen ympäristöön heijastuvat muutokset vaikuttavat vahvasti alueen ihmisten elinolosuhteisiin ja kulttuureihin. Keskeinen inhimillisen turvallisuuden näkökulma arktisella alueella ovat kieleen ja kulttuuriin kohdistuvat muutospaineet. Kieli on arktisten alkuperäiskansojen keskeinen kulttuuria ylläpitävä tekijä, jonka olemassaolon edellytykset ovat jo pitkään olleet heikentyneitä esimerkiksi kolonialismin vuoksi (Lehtola 2015). Kieli on merkittävä kulttuurin perusta kommunikaation mahdollistumisen lisäksi kulttuurisen muistin ja perinteiden ylläpitämisen näkökulmasta. Arktisen alueen kielten puhujien määrä laskee jatkuvasti huolimatta asian saamasta kasvaneesta huomiosta ja useista korjaustoimista (Schweitzer, Sköld & Ulturgasheva 2014, 113–118). Suomessa puhutuilla arktisilla kielillä (inarinsaamalla, koltansaamalla ja pohjoissaamalla) on saamen kielilaisissa turvattu asema. Arktisiin kieliin kuitenkin kohdistuu painetta myös ilmastonmuutoksen vuoksi, sillä muuttuva arktinen ympäristö asettaa painetta kielten puhujille löytää uusia tapoja kuvata esimerkiksi ilmastonmuutoksen aiheuttamia ilmiöitä ja sääolosuhteita.

3.2.3 Taloudellinen turvallisuus

Taloudellinen turvallisuus on helpointa käsittää Buzanin ym. (1998) taloudellisen turvallisuuden sektorin kautta. Taloudellinen turvallisuus voidaan siis määritellä esimerkiksi yritysten, organisaatioiden ja valtioiden taloudellisen toiminnan vakaudeksi. Arktisella alueella taloudellista toimintaa harjoittavat yritysten lisäksi valtiot, jotka pyrkivät maksimoimaan investoinnit alueelleen. Taloudelliseen turvallisuuteen voidaan liittää myös erityisesti arktisen alueen kontekstissa energiaturvallisuus (ks. esim. David A. Welch 2013).

3.3 Sosiaalinen konstruktivismi turvallisuustutkimuksessa

Sosiaalinen konstruktivismi on Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin (1991) kehittämä teoria ihmisten välisen vuorovaikutuksen merkityksestä. Ymmärryksemme maailmasta suodattuu esimerkiksi kielenkäytön avulla, ja siten kielenkäytöllä on suuri merkitys toimintaamme ja ymmärrystämme ohjaavana. Sosiaalinen konstruktivismi on siis laajasti ilmaistuna ajatus, jonka mukaan todellisuus rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja merkitysten muodostamisen kautta. Sosiaalisen konstruktivismin mukaan ymmärryksemme maailmasta rakentuu olemassa olevien käsitysten, instituutioiden sekä normien varaan, ja sitä mukaa kun nämä käsitykset, instituutiot ja normit muuttuvat, muuttuu myös käsityksemme maailmasta. (Berger & Luckmann 1991.)

Sosiaalisen konstruktivismin merkitys kriittiselle turvallisuustutkimukselle on se, että turvallisuus ei perustu useinkaan millekään konkreettiselle uhkalle, vaan sitä luodaan kielenkäyttöön perustuvien merkitysten kautta. Turvallisuus ja turvattomuus ovat ihmisten toiminnan ja vuorovaikutuksen kautta syntyneitä konstruktioita: turvallisuutta, turvattomuutta sekä uhkakuvia luodaan kielenkäytön avulla, ja siksi on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, kenellä on niiden määrittelyssä valtaa sekä siihen, mitä pyritään turvaamaan ja millaisilta uhkilta. Turvallisuuden sosiaalinen rakentuminen ihmisten toiminnan ja vuorovaikutuksen kautta on keskeinen turvallisuuden tutkimuksen lähtökohta. (Peoples & Vaughan-Williams 2014, 15–16.) Turvallisuuden diskursiivisen muotoutumisen tarkastelun avulla voidaan kiinnittää huomiota myös siihen, mitkä asiat koetaan tärkeiksi ja turvaamisen arvoisiksi (Trombetta 2008, 588).

Turvallisuuden tutkimuksessa voidaan erottaa toisistaan tavanomainen ja kriittinen konstruktivismi. Tavanomainen konstruktivismi keskittyy kehittämään turvallisuuden tutkimuksen keskeisiä ehdotuksia ja väitteitä, kriittinen konstruktivismi puolestaan perustuu turvattomuuden ja uhkien sosiaalisen rakentumisen kriittiseen tarkasteluun. (Peoples & Vaughan-Williams 2014.)

Kriittistä konstruktivismia edustaa esimerkiksi Jutta Weldesin (1999) näkökulma turvallisuuden tutkimukseen. Hän keskittyy turvattomuuden (insecurity) ja vaaran (danger) kielelliseen ja sosiaaliseen tuottamiseen. Weldes hylkää perinteisen näkemyksen, jossa valtioita kohdellaan analyysissa turvallisuuden ja turvattomuuden kohteina. Hänen mukaansa turvattomuuden

tuottaminen on osa identiteetin rakentamisen prosessia, jossa erotellaan oma viiteryhmä muista viiteryhmistä. Turvattomuus ei hänen mukaansa ole luonnollisesti olemassa, vaan rakentuu sosiaalisesti. (Weldes et al 1999, 10, Peoples & Vaughan-Williamsin 2014, 22 mukaan) Weldes tarkastelee myös sitä, kuinka valtioiden intressit ovat rakentuneet ja institutionalisoituneet sosiaalisen prosessin kautta (Weldes 1999).

3.4 Turvallistaminen

Turvallistamisen (securitization) teoreettinen kehys on kehitetty 1980-luvulta lähtien Kööpenhaminan koulukunnan, Barry Buzanin, Jaap de Wilden ja Ole Waeverin (1995; 1998) toimesta, mutta teoriaa on kehitetty myös eteenpäin myöhemmin. Keskeinen kysymys turvallistamisen teoriassa on, miten voidaan määritellä jokin asia kuuluvaksi turvallisuuden piiriin, ja miten asia määritellään sen ulkopuolelle ja kenen toimesta. (Buzan ym. 1998; Peoples & Vaughan-Williams 2014, 93.)

“The quality is the staging of existential issues in politics to lift them above politics. In security discourse, an issue is dramatized and presented as an issue of supreme priority; thus, by labeling it as security, an agent claims a need for and a right to treat it by extraordinary means. For the analyst to grasp this act, the task is not to address some objective threats that *really* endanger some object to be defined or secured; rather, it is to understand the process of constructing a shared understanding of what is to be considered and collectively responded to as a threat” (Buzan ym. 1998, 26.)

Turvallistaminen tarkoittaa siis puhetekoa, jolla määritetään asia, joka uhkaa jonkin toisen asian koko olemassaolon edellytyksiä, ja legitimoidaan tilanteen vakavuuden vaatimat voimakeinot tämän asian suojelemiseksi. Buzanin ym. (1998) mukaan turvallistaminen toimii tietynlaisen kaavan mukaan, jossa turvallisuusuhkaan liitetään sellaisia merkityksiä, jotka oikeuttavat tavallista voimakkaampien keinojen käyttämisen uhkan pysäyttämiseksi. Näitä turvallistavan puheteon piirteitä ovat jo mainittu olemassaoloa uhkaava tekijä, hätätilan julistaminen ja sääntöjen rikkominen, eli tavallisten politiikan keinojen ja normien ylittäminen. (Buzan ym. 1998, 26.)

Käytännössä turvallisuuspuhe ei keskity sanan “turvallisuus” ympärille, eikä tehokas turvallistaminen tapahdu ainoastaan tätä sanaa käyttämällä (Buzan ym. 1998, 47).

Turvallisuuspuhe voi koostua laajasti erilaisista tavoista tuoda turvallisuusnäkökulma keskusteluun. Usein voidaan puhua yleisellä tasolla uhkista tai riskeistä ja riippuen turvallisuuden sektorista esimerkiksi ympäristön saastumisesta tai taloudellisen toiminnan kannattamattomuudesta.

Turvallistamisen onnistumisen kannalta on olennaista, että tietyt olosuhteet toteutuvat. Ihanteellisessa tilanteessa voidaan uhkan vakavuutta perustellessa vedota tiettyyn historian analogiaan ja auktoriteettiasemassa oleva taho pyrkii legitimoimaan poikkeavia keinoja, joilla uhka saadaan pysäytettyä. Näiden olosuhteiden täytyessä on todennäköisesti helppoa turvallistaa jokin asia. (Waever 1995.) Tämä retoriikka näkyy esimerkiksi ilmastonmuutos- ja ympäristöaktivismissä usein, mutta turvallistaminen ei ole aivan täysin onnistunut, vaan jää vain turvallistavaksi poliittiseksi siirroksi. Viesti osoitetaan usein ruohonjuuritasolta eli yksilöiden ja järjestöjen toimesta päättäjille ja yrityksille, jotka eivät ole täysin vastaanottavaisia viestille taloudellisista tai poliittisista syistä.

Turvallistamisessa ei ole kyse siitä, mikä on oikeasti merkittävä uhka, vaan mikä esitetään sellaisena ja mihin kuulijat uskovat. (Buzan ym 1998, 24–26). Turvallisuusuhka voidaan nähdä objektiivisesti todellisena uhkana tai se voidaan kokea subjektiivisena uhkana. Turvallistaminen on vuorovaikutuksellista puhujan ja yleisön välillä, ja puheteon onnistumiseksi yleisön on uskottava uhkan olemassaoloon ja vakavuuteen. Turvallisuusuhkan objektiivisuuden tai subjektiivisuuden erottaminen toisistaan ja niiden arvioiminen on todella hankalaa, ja lisäksi turvallisuusuhkia määritellään eri konteksteissa eri tavoin. Turvallistaminen ei tapahdu vain turvallistavan toimijan tahdon mukaisesti, vaan sen onnistuminen riippuu toimijan yleisön mielipiteestä asiaan. Siksi turvallisuuden nähdään rakentuvan intersubjektiivisessä eli toimijoiden välisessä prosessissa. (Buzan ym. 1998, 29–31.)

Buzanin ym. (1998, 23–24) mukaan periaatteessa jokainen asia yhteiskunnassa voidaan asettaa janelle politisoimaton–politisoitu–turvallistettu. Kirjoittajien mukaan turvallistaminen on siis radikaalimpi teko kuin politisoiminen. Turvallistaminen onkin erityisen tehokasta politisoimista, ja kirjoittajien mukaan on aina poliittinen valinta turvallistaa tai hyväksyä turvallistaminen (Buzan ym. 1998, 29). Toisaalta turvallistamisen voidaan ajatella olevan myös vastakohta politisoimiselle: kun asia esitetään merkittävänä uhkana ja vaaditaan vakavasti asiaan puuttumista, kaikki muut politikoimisen mahdollisuudet poistetaan. Siksi kansallista turvallisuutta ei tule kirjoittajien mukaan pitää ihanteellisena: sillä voidaan hiljentää oppositio ja

legitimoida kansan silmissä kyseenalaisetkin teot. Kirjoittajien mukaan turvallisuuteen vetoaminen turvallistamisen keinona tulisikin nähdä ”normaalin politiikan epäonnistumisena”, jolloin tavanomaiset poliittiset keinot eivät ole riittäviä tai niitä ei ole osattu käyttää tarpeeksi tehokkaasti (Buzan ym. 1998, 29.)

Buzanin ym. (1998) mukaan turvallistavan puheen yleistyminen ja turvallistettujen ilmiöiden määrän kasvu ei siis ole positiivinen asia. Waever on erityisesti sitä mieltä, että parhaat yhteiskunnalliset olosuhteet takaisi yhteiskunnan “asecurity” eli ei-turvallisuus, jossa tavanomaisen politiikan agendoihin ei liitettäisi turvallisuusnäkökulmia (Waever 1998, 71). Toisaalta esimerkiksi ympäristöturvallisuuden kohdalla kritiikki liiallisesta turvallistamisesta voi kuitenkin myös johtaa vakavien ympäristöongelmien vähättelyyn ja epäpolitisoinniseen (Trombetta 2008, 589).

4 KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI

Kriittinen diskurssianalyysi perustuu Michel Foucault'n diskurssiteoriaan, jonka keskeisessä asemassa ovat tieto, valta, tiedon tuottaminen sekä tämän tiedon tuottamisen vaikutukset yhteiskuntaan. (Jäger 2001, 2). Kriittisen diskurssianalyysin keskeinen tavoite on tekstuaalisten ilmaisujen taakse näkeminen ja tekstin tavoitteiden, valta-asetelmien ja totuuksina pidettyjen asioiden kyseenalaistaminen (esim. Jäger 2001, 4). Huomioitavaa, että itse analyysi ei ole näiden ylä- tai ulkopuolella, vaan itse analyysikin ottaa osaa samaan keskusteluun. Keskeistä kriittisessä diskurssianalyysissä onkin analysoijan itsereflektio ja sen ymmärtäminen, että analysoidessaan tekstiä analysoijakin toimii alttiina juuri samoille diskursiivisille arvoille ja oletuksille. (esim. Jäger 2001, 4)

Kriittinen diskurssianalyysi keskittyy tutkimusmetodina kielen ja yhteiskunnallisen kontekstin vuorovaikutukseen ja diskurssien tarkasteluun reflektoiden samalla tutkimuksen omaa osallistumista tähän diskurssiin. Usein tavoitteena on yhteiskunnallisten valtarakenteiden esille tuominen ja niiden analysoiminen tekstistä (Meyer 2001, 16), ja tällaisena metodina se on hyödyllinen varsinkin julkisen keskustelun ja mediassa esillä olevien tekstien ja ilmiöiden analysoimisessa (Meyer 2001, 10). Tiettyjen kielellisten keinojen analysoimisen lisäksi on tarkoituksena analysoida myös aikaan ja paikkaan sidottua kontekstia, jossa teksti on tuotettu ja arvioida tekstin sopivuutta tai epäsopivuutta kyseiseen kontekstiin (Jäger 2001, 4). Tekstien avulla voidaan luoda mielikuvia, jotka voivat saada poliittisia merkityksiä niiden tulkinnan kautta, ja siksi niillä on merkittävä rooli kielellisen todellisuuden tuottamisessa. (Jäger 2001, 5–6). Diskurssianalyysi pyrkii siis avaamaan erilaisten diskurssien yhteenkietoutunutta verkkoa, joka muotoutuu jatkuvasti uudelleen paikallisesta ja ajallisesta kontekstista riippuen (Jäger 2001, 5).

Jäger esittelee kriittisen diskurssianalyysin yhdenlaisen soveltamistavan. Diskurssianalyysin soveltamistapa riippuu suuresti aineistosta ja teoriasta, joita tutkimuksessa käytetään, ja siten diskurssianalyysille ei ole vain yhtä oikeaa analyysitapaa. Tärkeää on säilyttää diskurssianalyysin keskeiset elementit riippumatta siitä, millaista aineistoa ja teoriaa käytetään. Jägerin analyysitavassa eritellään tekstin elementtejä ennen varsinaista analyysiä. Tätä erittelyä Jäger kutsuu tekstin prosessoimiseksi (Jäger 2001, 21). Jägerin mukaan tämän prosessoimisen tarkoituksena on varmistaa yhteneväinen ja objektiivinen analyysi.

Kuten diskurssianalyysissä yleensäkin, tämä elementtien prosessoimisen kaava ei ole täysin tarkoituksenmukainen missä tahansa diskurssianalyttisessä tutkimuksessa, vaan sen on tarkoitus toimia yleisinä suuntaviivoina, joiden avulla analyysin voi toteuttaa. Käytän tässä tutkielmassa Jägerin ehdottamia relevantteimmiksi katsomiani osia. On hyvä käsitellä aineistoa esimerkiksi Jägerin osoittamasta näkökulmasta ensinnäkin, jotta lukija tietää, millaiselle tekstille analyysi perustuu, ja toisekseen, jotta analysoija itse tuntee aineistonsa elementit.

Norman Fairclough määrittelee oman näkökulmansa diskurssianalyysiin metodin ja teorian välimuodoksi (Fairclough 2001, 2), ja hän on yhtä mieltä Jägerin kanssa siitä, ettei diskurssianalyysiä voi soveltaa sellaisenaan samanlaisena kaikkiin tutkimuskohteisiin ja aineistoihin. Siksi ei voida määritellä tiettyä välineistöä, joka sopisi jokaiseen tutkimuskohteeseen. (Fairclough 2001, 2.) Kriittinen diskurssianalyysi voi tarjota suunnan ja näkökulman tutkimukselle, muttei välttämättä määritä sitä metodologisesti. Jokainen analysoija valitsee omaan tutkimukseensa sopivat diskurssianalyysin näkökulmat.

Diskurssianalyysi ei siten tarkoita mitään yhtä tiettyä analyysitapaa, vaikka kaikissa diskurssianalyysitavoissa on samoja piirteitä. Fairclough (2003, 2) erottelee diskurssianalyysin tekemisen tavat tekstilähtöisiin ja ei-tekstilähtöisiin lähestymistapoihin. Analyysissä käytettävän diskurssianalyysin piirteet riippuvat paljon siitä, kenen määritelmää tai näkökulmaa analysoija päättää käyttää. Yhteiskuntatieteissä käytettävä diskurssianalyysin muoto on saanut usein vaikutteita Foucault'n teorioista (Fairclough 2003, 2).

Fairclough määrittelee tekstin laajasti: teksti on mikä tahansa tekstin muodossa oleva tai visuaalisessa muodossa oleva ilmaisu (Fairclough 2003, 3), ja tekstin kielellisiä piirteitä ei voi erottaa sen yhteiskunnallisista vaikutuksista. Diskurssianalyysissä on pyrittävä löytämään kielenkäytön rakenteen ja yhteiskunnallisten ilmiöiden välisiä yhteyksiä. (Fairclough 2003, 3.) Koen tämän olevan hyvä lähtökohta omalle analyysilleni, sillä tarkoituksena on keskittyä sekä tekstiin että siihen yhteiskunnalliseen kontekstiin, jossa teksti on tuotettu. Faircloughin lähestymistapa diskurssianalyysiin on laaja, ja siten se ottaa huomioon sekä erilaiset tekstin tyypit että erilaiset teoreettiset lähtökohdat, eikä siten rajoita liikaa tutkimuksen lähtökohtia, vaan päinvastoin mahdollistaa paljon.

Tekstiin keskittyvä analyysi luo oletuksen, että teksteillä on vaikutusta ympäröivään maailmaan. Diskurssianalyysin merkitys analyysitapana on se, että sen avulla pyritään ratkaisemaan tai tuomaan ilmi tekstin ja yhteiskunnan välisiä yhteyksiä. (Fairclough 2003, 8.) Diskurssianalyysillä pyritään usein tutkimaan median tai yksittäisten ihmisten tuottamia tekstejä ja niiden vuorovaikutusta niiden omiin konteksteihin, ja toisaalta näiden kontekstien vaikutusta kyseisiin teksteihin. Fairclough'n mukaan tekstit luovat merkityksiä, mutta tekstien vaikutusta ei pidä liioitella: yhteiskuntatieteissä usein oletettu sosiaalisen konstruktivismin ajatus ei ota huomioon sitä, että tekstit todellisuudessa eivät suoraan vaikuta maailmaan. Fairclough'n mukaan onkin parempi tuoda esiin tekstien ja yhteiskunnan välinen vuorovaikutus ja tekstien yhteiskunnallisia merkityksiä uudelleentuottava vaikutus. Hänen mukaansa myös ideologioiden esiintyminen teksteissä voidaan tuoda esiin valtasuhteiden analysoimisen kautta. (Fairclough 2003, 8.)

Valtiollisten dokumenttien analyysissä on erityisen tärkeää tuoda esiin niiden välttämätön osallistuminen valtioidenväliseen vuorovaikutukseen ja valtapeliin. Valtiollisten dokumenttien vaikutus yhteiskunnallisiin suhteisiin globaalilla tasolla voi olla suurempi kuin muiden yksittäisten tekstien. Tällaisten dokumenttien analyysi ei ole kovin yleistä diskurssianalyysissä, mutta ne eivät silti ole epärelevantti tutkimuskohde: nämä dokumentit eivät ole diskurssien ulkopuolisia eivätkä siten neutraaleja. Tässä onkin mielenkiintoisin valtiollisten dokumenttien piirre: neutraaliuuteen pyrkiessään ne silti uudelleentuottavat tai jopa luovat tietynlaista diskurssia. Oletus siitä, että tällaisissa dokumenteissa ei ole mielenkiintoista analysoitavaa niiden neutraalisuuden vuoksi, ei ota huomioon kaikkien tekstuaalisten ilmaisujen vuorovaikutteista luonnetta. Jokainen teksti tuottaa merkityksiä ja osallistuu itse sosiaaliseen vuorovaikutukseen sekä yhteiskunnallisen kontekstin että toisten tekstien kanssa. Tekstejä ei olekaan hyödyllistä ajatella pelkästään teksteinä, vaan "merkitysten luomisen interaktiivisina prosesseina" (Fairclough 2003, 10). Siksi tavoitteenani ei olekaan pelkkien tekstuaalisten piirteiden erittely, vaan relevanttien tekstin piirteiden analysointi ja esille tuominen osana yhteiskunnan kontekstia.

Tekstin merkitysten tuottamisen toimijoita ovat tekstin alkuperäinen tuottaja, teksti itse sekä tekstin vastaanottaja (Fairclough 2003, 10). Siksi tekstin analyysissä on tärkeää ottaa huomioon tekstin tuottajien yhteiskunnallinen asema, intressit, arvot, tavoitteet ja toisaalta tekstin osien välisten yhteyksien suhde sekä tekstin vastaanottajien yhteiskunnallinen asema, tieto, arvot ja niin edelleen (Fairclough 2003, 11). Voidaankin ajatella, että mitä laajempi on tekstin vastaanottajakunta, sitä avoimempi teksti lähtökohtaisesti on erilaisille tulkinnoille. Siksi tällainen teksti saattaa pyrkiä olemaan sopiva moneen eri diskurssiin ja ottaa huomioon vastaanottajien erilaiset arvot ja tiedot.

Tällaisessa tilanteessa tekstin tuottajan ei ole mahdollista tietää, miten vastaanottaja tulkitsee lukemaansa tekstiä. Tärkeää on siksi huomioida analyysissä myös se, mitä ei tekstissä suoraan sanota (Fairclough 2003, 10–11.)

Valtiollisten dokumenttien tuottajina usein on monia henkilöitä, eikä heidän kontribuutiotaan tuoda selvästi esille tekstissä: valtiolliset dokumentit voidaan nähdä “valtion” tuottamina ja ne noudattavat selvää sovittua kaavaa ja tyyliä. Joskus valtiollisten dokumenttien kirjoittajien omat asenteet ja mielipiteet voivat kuitenkin näkyä dokumenteissa, ja tällöin tekstin tuottajien asemaa on relevanttia analysoida yhtenä tekstin diskurssiin vaikuttavana tekijänä. Valtiollisissa dokumenteissa pyritään kuitenkin noudattamaan valtion asemaan sopivaa ja poliittisiin pyrkimyksiin sidottua diskurssia, jossa tärkeää on se, kuinka valtio pyrkii itsensä ja omat tavoitteensa esittämään. Siksi olen valinnut olla tuomatta tekstiä kirjoittaneiden asemaa mukaan analyysiin.

Strategiatekstien erityispiirteenä on usein kattavuus ja yleiskielisyys. Sen vuoksi strategian analyysissä on ollut hyödyllisintä keskittyä sanojen ja sanaparien toistuvuuteen eli käytännössä siihen, mitkä asiat painottuvat strategiatekstissä. Strategiateksti etenee usein asian yleisesittelystä kohti käytännön tavoitteita ja toimia niiden toteuttamiseksi, minkä vuoksi teksti kulkee hyvin yleisellä tasolla ja tekstissä pyritään käyttämään neutraalia kieltä.

Eräs toinen valtiollisten dokumenttien piirre on nominalisaation yleinen käyttäminen. Nominalisaatio häivyttää tekstistä yksityiskohtia kuten tekijöitä ja prosessien toteutumisketjuja. Tällaista voidaan kutsua myös toimijoiden mystifikaatioksi. Fairclough’n mukaan tällaisia tekstejä tuottavat lähinnä kansainväliset suurorganisaatiot sekä valtiolliset toimijat, kuten hallitukset. (Fairclough 2003, 13.)

Fairclough tuo esiin, että kriittinen tekstianalyysi on objektiivisuuteen pyrkiessäänkin valikoivaa ja osittaista. Tekstianalyysissä ei ole mahdollista ottaa huomioon aivan kaikkea, eikä se ole tarkoituksenmukaistakaan. Analyysissä on valittava näkökulma ja toimittava sen mukaisesti: tekstin jokaisen piirteen kuvailu täysin objektiivisesti ei tuota minkäänlaisia kriittisiä tuloksia. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että analyysissä voi ottaa huomioon vain analysoijan omiin näkemyksiin sopivat piirteet ja tulokset: analyysin on kuitenkin oltava puolueetonta ja objektiivisuuteen pyrkivää. (Fairclough 2003, 14–15.) Analyysin tekijän on myös huomioitava oma asemansa tekstin tutkijana ja diskurssianalyysin kontekstissa reflektoitava omaa osallistumistaan kyseiseen diskurssiin.

Fairclough näkee kriittisen diskurssianalyysin kolmiosaisena: yhtenä analyysin osana on oltava tekstin analyysiä, toisena tekstin tuottamisen, levittämisen ja lukemisen analyysiä, ja kolmantena diskurssin analyysi sosiokulttuuristen toimintatapojen osana. Osana tekstin tuottamista Fairclough näkee tekstienvälisyyden analyysin, jossa analysoidaan sitä, mistä toisista teksteistä analysoitava teksti on lähtöisin. (Fairclough 1995, 11) Tässä analyysitavassa määritellään se tekstuaalinen ja diskursiivinen konteksti, johon analysoitava teksti kuuluu. Tutkielmassani tämä tarkoittaa esimerkiksi muiden Suomen valtion tuottamien dokumenttien, Euroopan unionin dokumenttien sekä muiden arktisten valtioiden arktisten strategioiden läpikäymistä osana diskurssianalyysiprosessia.

Tekstin kielellisten piirteiden analyysiin käytän Jägerin (2001) esittelemää analyysitapaa, joka mahdollistaa kielen piirteiden erittelyn soveltuvin osin. Jägerin näkökulma lähestyy lingvistiikkaa, ja Fairclough'n analyysitapa yhdistää kielentutkimuksen yhteiskunnalliseen analyysiin. Nämä näkökulmat täydentävät siten toisiaan ja niiden molempien käyttäminen analyysin tukena antaa hyvän perustan laajalle diskurssien analyysille.

5 AINEISTON ANALYYSI

Vuodesta 2010 lähtien jokaisena hallituskautena Suomelle on tuotettu arktinen strategia, jossa määritellään Suomen arktisen politiikan tavoitteet ja keinot näiden tavoitteiden toteuttamiseen arktisella alueella. Käytännössä Suomen arktisissa strategioissa määritellään Suomen arktisen politiikan linjat liittyen taloudelliseen toimintaan, ympäristöön, turvallisuuteen ja muihin tärkeiksi koettuihin asioihin kussakin ajallisessa kontekstissa. Arktisen strategian olemassaolo tuo myös uskottavuutta valtion toimijuuteen arktisella alueella. Vaikka vuodesta 2010 lähtien Suomessa on linjattu jokaisella hallituskaudella uudet tavoitteet Suomen arktiselle politiikalle, ei käytännössä ole perusteita odottaa tämän perinteen jatkuvan. Viimeisin vuoden 2016 arktinen strategia onkin nimetty strategian päivitykseksi, ja se sisältää huomattavasti vähemmän käsiteltäviä teemoja kuin aikaisemmat strategiat. Siten vuoden 2013 strategian tavoitteet ja toimenpiteet pysyvät muilta osin voimassa kuin mihin vuoden 2016 strategiassa otetaan kantaa.

Arktisissa strategioissa on omat osuutensa yleiselle esittelylle ja toimenpiteille, joihin Suomi ryhtyy. On hyvä kiinnittää huomiota strategioihin kokonaisuuksina tavoitteineen sekä toimeenpiteineen, jotta voidaan erottaa retorinen merkitysten rakentaminen konkreettisista toimista. Näiden osien vertailun avulla saattaa paljastua merkityseroja esimerkiksi siinä, mitä arvotetaan retorisella tasolla strategioissa tärkeäksi, mutta mihin ei käytännössä panosteta toimenpiteillä.

5.1 Suomen arktinen strategia 2010

Vuoden 2010 arktinen strategia on Suomen ensimmäinen virallinen arktinen strategia, vaikka arktisia tavoitteita onkin muissa yhteyksissä tuotu esiin. Tämä strategia on ulkosuhdepainotteinen, ja ulkosuhteiden lisäksi siinä keskitytään ympäristöön, taloudelliseen toimintaan, liikenteeseen ja infrastruktuuriin sekä alkuperäiskansojen näkökulmaan. Koska tämä on Suomen ensimmäinen arktinen strategia, käydään läpi laajasti kaikkea arktiseen alueeseen liittyvää. Arktinen alue määritellään strategiassa sekä virallisten määritelmien (lämpötilan, puurajan, kansainvälisten sopimusten) kautta, mutta sen lisäksi arktiseksi alueeksi määritellään myös Suomen pohjoisosia. Arktisen alueen määritelmä on strategiassa siis sekä paikallinen että laajempi alueellinen, ja näitä määritelmiä käytetään strategiassa rinnakkain ja toistensa kanssa lomittain.

Turvallisuutta ei käsitellä strategiassa omana osa-alueenaan, vaan yhteydessä esimerkiksi ympäristöön, liikenteeseen, kansainväliseen politiikkaan sekä satunnaisesti taloudelliseen toimintaan liittyen. Johdannossa turvallisuuskysymyksiin otetaan kantaa kansainvälisten intressien kautta. Kuitenkaan kansainvälisistä suhteista puhuttaessa ei käytetä esimerkiksi riskin tai uhkan käsitettä, vaan kieli pidetään neutraalina: ”Tämä on lisännyt alueen turvallisuuspoliittista merkitystä” (2010, 9). Myös luonnonvarojen hyödyntämisestä aiheutuvasta ympäristön saastumisesta puhutaan taloudellisen toiminnan yhteydessä neutraalisti ”vaikutuksina” arktiseen ympäristöön.

Sen sijaan yhteistyötä käsitellessä puhutaan riskeistä. Yhteistyö on strategiassa keino ratkaista ympäristöongelmia ja edistää kansainvälistä taloudellista vuorovaikutusta. Suomen arktinen strategia pyrkii osallistamaan muut arktiset valtiot ottamaan vastuuta arktisesta ympäristöstä. Muiden valtioiden vastuuta korostettaessa kantaa ei oteta Suomen omiin ilmasto- tai ympäristötoimiin, ja siten tämä vastuiden korostaminen on mahdollista nähdä retorisenä keinona, joka häivyttää Suomen omaa vastuuta.

Ympäristöä käsittelevässä ”Hauras arktinen luonto”-nimisessä luvussa korostetaan arktisen luonnon puhtautta ja haavoittuvaisuutta. Ympäristöuhkina nähdään Kuolan niemimaan ydinvoimalaitokset, ihmisten toiminnan saastuttavuus sekä ilmastonmuutos. Näihin haasteisiin ratkaisuksi ehdotetaan esimerkiksi ympäristön suojelua, yhdyskunta- ja aluesuunnittelua, ”laajamittaisia kansainvälisiä toimia” (2010, 15) ja turvallisuuden edistämistä. Tässä luvussa ympäristökysymysten painotetaan olevan osa kaikkea muuta toimintaa arktisella alueella: ”Ympäristökysymykset eivät ole vain oma erillinen sektorinsa vaan keskeinen osa laajempaa kokonaisuutta” (2010, 13).

Osana ympäristökysymyksiä otetaan huomioon myös alueen ihmisten hyvinvointi. Ilmastonmuutoksen nähdään aiheuttavan ”muutospaineita” arktisella alueella, mutta tätä ei haluta esittää esimerkiksi varsinaisena uhkana alueen turvallisuudelle. Ympäristöön sen sijaan kohdistuu ”ongelmia”, ja sen suojelu ”hyödyttää myös eteläisempiä alueita”. Siten ympäristönsuojelua perustellaan ongelmien välttämisen lisäksi myös hyödyillä. (2010, 13.)

Vuoden 2010 arktisessa strategiassa alkuperäiskansoille on omistettu oma lukunsa. Sen lisäksi alkuperäiskansat sekä arktisen alueen muut asukkaat mainitaan useasti ympäristöön keskittyvän luvun yhteydessä. Strategiassa tunnistetaan, että alueen luonnonvarat ovat alkuperäiskansoille merkityksellisiä kulttuurin perustana, ja ilmastonmuutoksen ja alueelle muualta kulkeutuvien

saasteiden aiheuttamien terveydellisten ja ympäristöhaittojen todetaan uhkaavan heidän hyvinvointiaan (2010, 14–16).

Ilmastonmuutos käsitetään strategiassa ympäristöuhkana ja ympäristölle ongelmalliset ihmisen toiminnasta aiheutuneet haitat nähdään suojelua vaativana. Ympäristöuhkiin, kuten ilmastonmuutokseenkin, tarjotaan ratkaisuksi kansainvälistä yhteistyötä. Näihin uhkiin vastaamisessa ei ole kyse siitä, mitä toimenpiteitä Suomi voi tehdä, vaan siitä, mitä kaikki arktiset valtiot voivat saada aikaan yhdessä.

Venäjän rooli on vuoden 2010 strategiassa merkittävämpi kuin vuoden 2013 tai vuoden 2016 strategioissa. Venäjä nähdään taloudellisen yhteistyön mahdollistajana mutta ympäristöturvallisuuteen liittyvissä kysymyksissä uhkana. Venäjän alueella sijaitsevat ydinvoimalaitokset esitetään suurena saastuttamisriskinä. Suomen kaivos- ja metalliteollisuudesta puhuttaessa huomio viedään Venäjän toimintaan arktisella alueella:

“Esimerkiksi Pohjois-Venäjällä lisääntyvä luonnonvarojen hyödyntäminen vaikuttaa alkuperäiskansojen kulttuuriin ja elinmahdollisuuksiin sekä heidän kulttuurimuotoonsa sidoksissa olevien kielten säilymiseen.” (2010, 15)

Mielenkiintoista tässä tekstin kohdassa on se, että ympäristön hyvinvoinnin yhteys alkuperäiskansojen kielen ja kulttuurin säilymiseen mainitaan strategiassa ensimmäistä kertaa. Teksti antaa ymmärtää, että Venäjän toimet arktisella alueella ovat haitallisempia kuin esimerkiksi Suomen. Alkuperäiskansojen hyvinvointiin palataan tekstissä jäljempänä, mutta asian tuominen esille tässä yhteydessä vaikuttaa retoriselta valinnalta. Venäjään myös suoraan vedotaan tekstissä puhuttaessa kansainväliseen ympäristöuhkien torjumiseen: “Erityisen tärkeää Suomen kannalta on Venäjän aktiivinen osallistuminen yhteisten tavoitteiden mukaisiin toimiin” (2010, 14).

Vuoden 2010 arktisessa strategiassa luonnonvarat nähdään ”mahdollisuutena, joihin Suomi haluaa panostaa” (2010, 18) ja “Suomen ja erityisesti Pohjois-Suomen elinkeinoelämän ja työllisyyden kannalta on tärkeää, että kaikenlainen taloudellinen toiminta lisääntyy ... Norjassa ja Venäjällä” (2010, 18). Suomelle määritellään tärkeäksi myös arktisen asiantuntijuuden, tutkimuksen ja teknologian kehittäminen ja niiden mahdollisuudet kansainvälisillä markkinoilla. Myös arktisen alueen matkailu nähdään mahdollisuutena Pohjois-Suomen työllisyydelle ja taloudelle (2010, 19) ja ilmastonmuutos mahdollisuutena viedä ympäristöteknologiaa ulkomaille: ”Ilmastonmuutoksen ja

kansainvälisen päästökaupan seurauksena ympäristöteknologia on potentiaalinen vientisektorin veturi” (2010, 21).

5.2 Suomen arktinen strategia 2013

Vuoden 2013 arktinen strategia nimetään uudistetuksi versioksi vuoden 2010 strategiasta. Tässä strategiassa keskitytään määrittämään Suomelle uusi arktinen visio ja Suomen tavoitteet suhteessa arktiseen tutkimukseen, väestöön, liiketoimintaan, ympäristöön ja vakauten sekä kansainväliseen arktiseen yhteistyöhön. Monet strategian teemat ovat samoja kuin vuoden 2010 strategiassa, mutta näkökulma on selvästi muuttunut. Strategiassa yhdistetään ympäristön ja vakaus yhteisen otsikon alle. Strategiassa näkyy tavoite määritellä uudelleen Suomen asema arktisena toimijana ja asiantuntijana. Vuoden 2013 strategia on turvallisuustutkimuksen näkökulmasta mielenkiintoisin, sillä siinä mainitaan esimerkiksi ensimmäistä kertaa laaja turvallisuus sekä kokonaisturvallisuus Suomen turvallisuuskäsitteeksi. Tämä laajan turvallisuuden näkökulma ei esiinny eksplisiittisesti vuoden 2010 strategiassa, eikä sitä mainita myöskään vuoden 2016 strategian päivityksessä.

Ilmastonmuutos esitetään strategiassa uhkana arktisen alueen vakaudelle ja turvallisuudelle. Ympäristöä käsittelevä luvun osa esittelee ilmastonmuutoksen nopeasti etenevänä ja vaikuttavana uhkana merille, arktisen alueen elinolosuhteisiin sekä koko maapalloon: ”Arktinen luonto on maailman mitassa ainutlaatuista ja sen säilyttäminen on itseisarvo” (2013, 34). Sopeutumisen käsite esiintyy ilmastonmuutoksesta puhuttaessa strategiassa usein. Strategiategistissä puhutaan ”Suomen sopeutumispolitiikasta” (2013, 35) ja viitataan ilmastonmuutokseen mahdollisuutena Suomelle monien eri ”riskien” lisäksi. Strategiassa myös luodaan painetta muille arktisille valtioille painottamalla yhteisten ilmasto- ja ympäristötoimien tärkeyttä sekä vastuunkantoa globaaleissa ilmastoneuvotteluissa (2013, 13).

Sotilaallisen konfliktin mahdollisuuden otetaan myös suoraan kantaa. Tällaista konfliktia pidetään strategiassa epätodennäköisenä, ja mahdolliset ristiriidat pyritään ratkaisemaan neuvotellen (2013, 36). Sotilaalliselle kalustolle määritellään tehtäväksi pelastustoiminta ja luonnonkatastrofien vaikutusten hallitseminen.

Strategian erottaakin muista kahdesta siinä esiintyvä suora turvallisuus- ja sopeutumispolitiikan määrittely. Strategian tiivistelmässä esiintyvä lause “arktisen alueen turvallisuushaasteet ovat moninaisia ja liittyvät tyypillisesti laajaan turvallisuuteen” (2013, 13) voisi nähdä viittaavan laajaan – sosiaaliseen, ympäristön tilaan liittyvään ja taloudelliseen – turvallisuuteen lisänä perinteiseen turvallisuuskäsitykseen. Laaja turvallisuus ei tässä kontekstissa viittaa suoraan mihinkään tiettyihin laajan turvallisuuden osa-alueisiin, vaan siinä todetaan ja tunnustetaan toiminnan arktisella alueella vaativan kokonaisvaltaisen turvallisuuden huomioimista. Myöhemmin tekstissä puhutaan myös kokonaisturvallisuudesta (2013, 36), joka sen sijaan määritellään eri toimijoiden yhteistyönä toteuttamaksi varautumiseksi.

Vuoden 2013 strategiassa taloudelliseen toimintaan liitetään erilaisia ympäristöriskejä ja ympäristövaikutuksia, joita pyritään ”arvioimaan” ja ”hallitsemaan”. Talouden näkymiä käsittelevä luku on laaja, ja siinä harvoin kuitenkaan suoraan selostetaan liiketoiminnan mahdollisia haitallisia ympäristövaikutuksia. Näkökulmana on se, että ”arktisen alueen runsaita ja monipuolisia luonnonvaroja hyödyntävä yritystoiminta auttaa myös alueen asukkaiden hyvinvointia” (2013, 28), mikä sivuuttaa esimerkiksi Suomen saamelaisten näkökulman. Vuoden 2013 strategiassa luonnonvarojen hyödyntämisen ympäristöriskejä ei tuoda enää esille samalla tavalla kuin vuoden 2010 strategiassa.

Tämä strategia on selvästi liiketoimintapainotteisin Suomen kolmesta arktisesta strategiasta ja Suomen mahdollisuuksia taloudelliseen toimintaan alueella kuvaillaan monesta näkökulmasta. Strategiassa myös suoraan todetaan, että ”elinkeinoelämä on kiinnostunut Suomen arktisesta strategiasta, jonka konkreettisilla toimenpiteillä elinkeinoelämän ja Suomen valtion yhteisille intresseille voidaan luoda hyvät lähtökohdat” (2013, 24).

Arktisuus tarkoittaa Suomelle osaamista, vientituotetta ja erityisalaa – eli mahdollista kansainvälistä liiketoimintaa ja poliittisia vaikutusmahdollisuuksia: ”Arktisuus on tärkeä osa Suomen ulkopoliittikkaa” (2013, 14) Tämä vuoden 2013 strategiassa auki kirjoitettu ajatus arktisuudesta kertoo, että Suomelle arktisuus on tärkeä osa maabrändin luomista.

5.3 Suomen arktisen strategian päivitys 2016

Vuoden 2016 arktista strategiaa ei voida pitää täysin kahta muuta strategiaa vastaavana. Tämä strategia on päivitetty versio vuoden 2013 strategiasta, ja siksi siinä ei käydä läpi kaikkia voimassa olevia Suomen arktisen politiikan painopistealueita. Vuoden 2016 strategiassa kohdennetaan ja päivitetään kuitenkin joitain painopisteitä ja määritellään uudelleen Suomen arktisia tavoitteita. Vuoden 2016 arktisen strategian kolme pääpainopistealuetta ovat arktinen ulko- ja EU-politiikka, arktinen osaaminen, matkailuliiketoiminnan edistäminen ja infrastruktuurin kehittäminen arktisella alueella (2016, 3).

Strategiassa otetaan kantaa ilmastonmuutoksen vaikutuksiin, mutta ei esitetä ratkaisuja tai konkreettisia toimia niihin vastaamiseksi. Ympäristökysymykset nähdään keskeiseksi arktisen alueen tulevaisuuteen vaikuttavaksi asiaksi, ja sen nähdään “tiivistävän vuoropuhelua arktisista kysymyksistä”. Suomen vastuualueeksi nähdään tähän vuoropuheluun osallistuminen Suomen Arktisen neuvoston puheenjohtajakaudella vuosina 2017–2019 (2016, 1). Strategiassa puhutaan myös poikkeuksellisesta arktisesta ympäristöstä, jonka suojelemiseksi tarjotaan kestävää kehitystä. Kestävä kehitys kuitenkin mahdollistaa taloudellisten intressien, strategiassa mainittujen työllisyyden ja hyvinvoinnin, toteuttamisen. Ympäristö nähdäänkin strategiassa lähinnä taloudellisen toiminnan harjoittamisen alustana, joka säilytetään kestävä kehityksen asettamien rajojen avulla.

Kansainväliset suhteet ja kasvava kiinnostus arktisen alueen taloudellisiin mahdollisuuksiin nähdään strategiassa vaikuttavan arktisen alueen turvallisuuteen. Kasvavan kiinnostuksen sekä yhä kiihtyvän taloudellisen toiminnan ristiriita suhteessa alueen tarvitsemiin ympäristönsuojelutoimiin myönnetään. Kansainväliset kasvavat intressit ovat suurin arktisen alueen turvallisuuteen vaikuttava tekijä, ja strategiassa ratkaisuna nähdään yhteistyö ja kansainvälinen neuvottelu: ”Suomi vastaa ilmastonmuutoksen ja ympäristönsuojelun haasteisiin kansainvälisen yhteistyön kautta” (2016, 2).

Yhteistyötä korostava näkökulma tulee esiin useasti strategiassa. Jatkuva viittaaminen esimerkiksi “yhteisiin varautumistoimiin” arktisesta ympäristöstä puhuttaessa luo kuvaa Suomesta osana kansainvälistä yhteisöä, ja samalla retorisesti häivyttää vastuuta Suomen toiminnasta. Ympäristöstä puhutaan tässä yhteisten asioiden kontekstissa, kun taas esimerkiksi työllisyyteen ja taloudelliseen toimintaan viitataan puhuttaessa Suomen kontekstissa.

Alkuperäiskansoja koskeva inhimillinen turvallisuus ei ole keskeinen strategiassa. Alkuperäiskansoja mainitaan strategiassa yhteistyön kontekstissa, ja sen lisäksi “keskeisenä osana Suomen arktista politiikkaa” (2016, 2). Heidän oikeuksiaan “edistetään”, mikä antaa ymmärtää viitattavan heidän oikeuksiensa todelliseen aktiiviseen esiin nostamiseen, ei vain niiden ylläpitämiseen. Strategiassa ei kuitenkaan tuoda esiin mitään todellista alkuperäiskansojen oikeuksien edistämiseen tähtäävää toimenpidettä valtiollisessa tai kansainvälisessä kontekstissa. Strategiassa nähdään alkuperäiskansojen “elinvoiman vahvistuvan” kestävä kehityksen periaatteisiin sitoutumalla. Strategiassa ei käy ilmi, kuka tätä elinvoimaa vahvistaa, tai minkä prosessin takana tämä vahvistuminen on. (2016, 1.)

Arktisen alueen alkuperäiskansojen kulttuurinen hyvinvointi on vahvasti sidoksissa ympäristön hyvinvointiin ja heidän mahdollisuuksiinsa toteuttaa perinteistä elämäntapaansa. Siten tässä tapauksessa heidän kulttuurinen turvallisuutensa riippuu käytännössä esimerkiksi ympäristöturvallisuuden ja kulttuurisen toiminnan jatkuvuuden takaamisesta. Alkuperäiskansojen oikeudet ”otetaan huomioon” strategian mukaan matkailuliiketoiminnassa, jossa arktisuus “nostetaan kansainvälisen matkailutoiminnan kärjeksi” (2016, 2). Tässä ilmaisussa alkuperäiskansojen hyvinvointi ei vaadi aktiivista ”edistämistä” ja ”vahvistamista”, vaan heidät vain huomioidaan mahdollisuuksien mukaan liiketoimintaa harjoittavien tahojen määrittellessä alueen käyttöä.

Arktisuus määritellään vuoden 2016 arktisessa strategiassa Suomen matkailumarkkinoinnin tavoitteeksi: ”Tavoitteena on, että arktisuuteen liittyvät attribuutit vahvistuvat positiivisesti” (2016, 2). Arktisuus maakuvan tärkeänä osana on toistunut aiemmin myös vuoden 2013 strategiassa.

6 DISKURSSIT ARKTISISSA STRATEGIOISSA

Tässä luvussa tarkoituksena on jaotella uudelleen edellisessä luvussa eriteltyt arktisten strategioiden piirteet käsitellen kutakin diskurssia erikseen. Näin jaoteltuna on helpompi kiinnittää huomiota eri diskurssien yhteyksiin ja eroihin. Kaikissa strategioissa ilmastonmuutos ja kansainvälisiin intresseihin liittyvät kysymykset nostetaan esille suurimpina turvallisuuteen vaikuttavina tekijöinä. Arktisen alueen väestöön liittyvä turvallisuus on myös useasti esillä, ja ympäristön hyvinvoinnin vaikutus esimerkiksi saamelaisten kulttuurin ja kielen säilymiseen tunnustetaan. Taloudellinen toiminta alueella tunnustetaan vakavaksi ympäristöuhkaksi ja Suomen vakuutetaan olevan teknologisesti edistynyt ja vastuullinen toimija, joka pyrkii huomioimaan myös ympäristönäkökulmat.

6.1 Yhteistyön diskurssi

Vuoden 2013 arktisessa strategiassa yhteistyötä kuvataan ympäristöriskien hallinnan keinona. Strategiategkstissä viitataan kansainvälisiin sopimuksiin ja todetaan, että “arktisten maiden on kannettava vastuunsa kasvihuonepäästöjen sekä lyhytikäisten ilmastonmuutosta aiheuttavien ilmansaasteiden vähentämiseksi” (2013, 35). Ajatus vastuunkannosta on yleinen ympäristön ja ilmaston turvallisuuteen liittyvässä puheessa. Tärkeää on myös turvallisuuspoliittinen dialogi sekä yhteistyö kansallisten toimijoiden välillä (2013, 36) ja kansainvälistä yhteistyötä pidetään tärkeänä myös tilannetietoisuuden takaamiseksi. Muita esimerkkejä yhteistyöstä on strategioissa lukuisia: Pohjoismainen yhteistyö (Nordefco), meritilannekuvayhteistyö, EU:n yhteistyö, viranomaisyhteistyö, pelastustoiminta sekä rikostorjuntayhteistyö (2013, 37). Yhteistyö mahdollistaa myös kestäväen kehityksen tavoitteiden toimeenpanon (2016, 2; 2013, 39).

Suomi pitää Arktista neuvostoa tärkeimpänä kansainvälisen yhteistyön foorumina ja haluaa vahvistaa sen asemaa (2013, 39). Arktinen neuvosto on Suomelle tärkeä, sillä sen oma asema arktisena valtiona tunnustetaan tasavertaiseksi muiden kanssa. Vuoden 2016 strategiassa puhutaankin dialogin tärkeydestä Suomen Arktisen neuvoston puheenjohtajakaudella (2016, 1).

Arktisissa strategioissa yhteistyöllä pyritään pääsemään kahteen lopputulokseen: perinteisen turvallisuuden toteutumiseen ja globaalilla tasolla ilmaston turvallisuuden tavoitteiden toteutumiseen.

Yhteistyöllä viitataan eri yhteyksissä kansallisten viranomaisten toimintaan, jolla taataan turvallinen kulkeminen ja eläminen alueella. Toisaalta sillä viitataan kansainväliseen militaristiseen turvallisuuteen, kuten esimerkiksi Pohjoismaiseen puolustusyhteistyöhön NORDEFCOon. Yhteistyöllä saavutetaan myös vakautta ja turvallisuutta (2016, 1). Yhteistyön avulla on mahdollista taata yhteisymmärrys arktisten valtioiden kesken, jotta kansainvälisen politiikan ristiriidat saadaan ratkottua dialogin avulla. Dialogin ylläpitäminen vaikuttaa strategioissa paikoittain jopa itseisarvoiselta.

Yhteistyön merkitystä globaalilla ilmastoturvallisuuden tasolla kuvataan kestävän kehityksen tavoitteiden toteutumisen kautta sekä painottamalla jokaisen arktisen valtion vastuuta ilmastotavoitteiden toteutumisessa ja ympäristön hyvinvoinnin säilyttämisessä. Vastuuseen vetoamalla strategiassa velvoitetaan muita valtioita kiinnittämään huomiota oman alueensa toimintatapoihin. Suomen arktisissa strategioissa pidetään ilmastoon ja ympäristöön liittyviä tavoitteita esillä niin kauan, kuin puhutaan yhteisistä vastuista, mutta Suomen omista strategian tavoitteista ja toimenpiteistä puuttuu konkretia.

On myös huomioitava, että kansainvälisen politiikan haasteet heijastuvat arktisen alueen valtioiden kansainvälisiin suhteisiin. Esimerkiksi EU:n ja Yhdysvaltojen vuoden 2014 pakotteet Venäjää kohtaan ovat koetelleet arktisten valtioiden välistä yhteistyötä ja avanneet Venäjälle mahdollisuuden etsiä energiayhteistyötä toisaalta (Zandee, Kruijver & Stoetman 2020, 14). Siten yhteistyöhön panostaminen on tärkeää alueellisen politiikan lisäksi maailmanpoliittisen vakauden kannalta.

6.2 Hauras arktinen ympäristö

Ympäristöturvallisuus ilmenee strategioissa omana kategorianaan, johon viitataan lähes poikkeuksetta vain ympäristö -nimisen luvun tekstissä. Arktinen ympäristö kuvataan herkäksi, ainutlaatuiseksi ja haastavien ilmasto-olosuhteiden runtelemaksi, ja arktisen ympäristön erityisiä haasteita kuvataan faktapohjaisesti monien sivujen verran (2013, 34–37; 2010, 13–17). Ympäristön turvallisuus paikallisella ja ilmaston turvallisuus globaalilla tasolla ovat strategioissa keskeisenä tarkastelun kohteena ja niiden tärkeyttä painotetaan varsinkin vuosien 2010 ja 2013 strategioissa. Ilmastoturvallisuus liitetään strategioissa kansainväliseen yhteistyöhön ja siihen perustuen vastuunkantoa painotetaan. Arktisen ympäristön ainutlaatuisuuden tunnistaminen ja alueen

haasteiden mittava kuvaaminen ei kuitenkaan heijastu strategioissa konkreettisesti tavoitteisiin ja toimenpiteisiin.

Ympäristö nähdään strategioissa lähinnä taloudellisen toiminnan harjoittamisen alustana, joka säilytetään kestäväen kehityksen asettamien rajojen avulla. Strategioissa huomioidaan ilmastonmuutoksen vaikutukset arktiseen ympäristöön, mutta näihin haasteisiin vastaamiseksi ei esitetä ratkaisuja tai konkreettisia toimia. Ympäristökysymykset nähdään keskeiseksi arktisen alueen tulevaisuuteen vaikuttavaksi asiaksi, ja usein ratkaisuksi esitetään muiden arktisten valtioiden vastuunottoa yhdessä Suomen kanssa.

Ilmastonmuutos laajana kokonaisuutena käsitetään myös ympäristöuhkana ja ympäristölle ongelmalliset ihmisen aiheuttamat paikalliset haitat nähdään vain ympäristönsuojelua vaativana. Ympäristöuhkiin, kuten ilmastonmuutokseenkin, tarjotaan ratkaisuksi varautumista, sopeutumista ja kansainvälistä yhteistyötä. Ympäristöstä puhutaan kuin siihen kohdistuvat ihmisen toiminnan aiheuttamat ongelmat ja riskit olisivat luonnollisia tai itsestään selviä, ja vaikuttaa siltä, että näiden riskien hallitsemiseksi ei tehdä panostuksia. Siten strategioiden ympäristödiskurssissa arvotetaan arktisen luonnon hyvinvointi retoristen keinojen avulla hyvin tärkeäksi ja tunnustetaan ilmastonmuutoksen sekä ihmisten toiminnan riskit alueella, mikä luo räikeän ristiriidan tekstin ja toimenpiteiden välille.

Eräs mielenkiintoinen huomio on myös se, kuinka ympäristöä käsittelevissä luvuissa käsitellään myös taloudellista toimintaa, mutta liiketoimintaa käsittelevissä luvuissa ei ympäristöä mainita. Ympäristön diskurssi siis vaikuttaa venyvän myös taloudellisen toiminnan huomioivaksi, mutta talouden diskurssi kattaa pääasiassa liiketoimintamahdollisuudet arktisella alueella². Ympäristöstä puhuttaessa on mahdollista puhua myös liiketoiminnasta, mutta liiketoiminnasta puhuttaessa ympäristöstä ei enää voida puhua muuten kuin ympäristöteknologisen osaamisen kautta (2010, 21).

6.2.1 Ympäristö inhimillisen turvallisuuden perustana

Inhimillinen tai kulttuurinen turvallisuus määritellään ihmisten elinolosuhteiden ja hyvinvoinnin kautta. Strategioissa keskeisin inhimillisen turvallisuuden kohde ovat alkuperäiskansat ja muut

² Vuoden 2010 strategiassa liiketoiminnan diskurssissa on huomioitu myös alkuperäiskansojen oikeudet (2010, 18)

arktisella alueella asuvat. Arktisen alueen alkuperäiskansojen, kuten Suomen saamelaisten, kulttuurinen hyvinvointi on sidoksissa vahvasti ympäristön hyvinvointiin ja heidän mahdollisuuksiinsa toteuttaa perinteistä elämäntapaansa. Siten tässä tapauksessa heidän kulttuurinen turvallisuutensa riippuu käytännössä ympäristöturvallisuuden takaamisesta.

Alkuperäiskansojen oikeudet mainitaan strategioissa “keskeisenä osana Suomen arktista politiikkaa” (2016, 1) ja yhtenä ”Suomen ihmisoikeuspolitiikan painopistealueista” (2010, 29). Strategioissa mainitaan alkuperäiskansojen oikeuksien edistäminen, mutta esiin ei kuitenkaan tuoda mitään todellista näiden oikeuksien edistämiseen tähtäävää toimenpidettä. Strategiassa nähdään alkuperäiskansojen “elinvoiman vahvistuvan” kestävä kehityksen periaatteisiin sitoutumalla. Strategioissa ei käy ilmi, kuka tätä elinvoimaa vahvistaa, tai minkä prosessin takana tämä vahvistuminen on.

Perinteisen turvallisuuden keskeisenä lähtökohtana on valtion toimijuus turvallisuuden tuottajana. Koska aineistona on valtion dokumentteja, on luonnollista, että strategiatekstissä toimijuus määrittyy nimenomaan valtion kautta. Voidaankin todeta, että arktiset strategiat ovat väistämättä osa perinteisen turvallisuuden diskurssia. Perinteisessä turvallisuudessa keskeistä ovat turvaavien toimien kohdistaminen alueen väestöön ja valtion rajojen ulkopuolelta tulevien uhkien korostaminen. Arktisen alueen väestöstä puhutaan useasti strategioissa, mutta Suomi ei kohdistaa tähän väestöön mitään tiettyjä turvaavia toimia.

Strategiateksteissä puhutaan riskien hallitsemisesta, ympäristön hyvinvoinnin vaikutuksista alueen väestöön ja yritystoiminnan positiivisesta vaikutuksesta. Nämä väestön hyvinvointia turvaavat toimet eivät kuitenkaan suojaa väestöä valtion ulkopuolisilta uhkilta, vaan Suomen tukemilta taloudellisilta toimilta sekä ilmastonmuutokselta, joka voidaan nähdä globaalina uhkana. Vaikka strategioissa tunnustetaan ympäristön ja alueen ihmisten hyvinvoinnin suora yhteys, niissä ei kuitenkaan esitetä konkreettisia ratkaisukeinoja globaaliin ilmastonmuutokseen.

6.3 Arktinen alue taloudellisena mahdollisuutena

Liiketoimintamahdollisuudet arktisella alueella ovat jokaisessa arktisessa strategiassa erittäin keskeisenä tarkastelun kohteena ja sen mukaisesti myös strategioiden toimenpiteet painottuvat näihin.

Suomi on strategioiden perusteella erityisen kiinnostunut tarjoamaan mahdollisuuden arktisten luonnonvarojen kuljetuksessa Euroopan markkinoille. Suomi ei ole arktinen rantavaltio, joten Suomella ei siksi ole yhtä paljon mahdollisuuksia luonnonvarojen keräämisessä ja hyödyntämisessä kuin esimerkiksi Suomen arktisilla rajanaapureilla Norjalla ja Venäjällä. Suomen strategioissa korostetaan Suomen erityistä teknologista osaamista vaativissa kylmissä sääolosuhteissa ja siten Suomelle merkittävät markkinat liittyvät teknologiaan ja kuljetukseen. Suomen asema arktisten luonnonvarojen tuomassa kansainvälisessä kilpailussa on siten kylmään ja haastaviin olosuhteisiin liittyvien innovaatioiden eteenpäin myymisessä muiden arktisten valtioiden käyttöön sekä yhteistyö muiden valtioiden toimijoiden kanssa. Arktiset strategiat, erityisesti vuoden 2013 strategia, keskittyy markkinoimaan suomalaista osaamista.

Tämä kaikki on keskeistä taloudellisen turvallisuuden takaamisessa sekä valtiollisella että paikallisella tasolla. Suomen onnistuessa markkinoimaan osaamistaan varteenotettavalla tavalla ja asemoitumaan arktisen osaamisen kärkimaaksi on sillä suuri vaikutus Suomen pohjoisimpien alueiden työllisyyteen ja alueella asuvien hyvinvointiin.

Liiketoimintadiskurssilla on myös yhteys ympäristödiskurssiin sekä arktisen osaamisen diskurssiin. Sekä ympäristö- että arktisen osaamisen diskurssi mahdollistavat liiketoiminnan diskurssia. Kun puhutaan liiketoiminnasta, puhutaan arktisesta osaamisesta, mutta ei ympäristöstä. Ympäristön diskurssissa sen sijaan puhutaan liiketoiminnasta. Liiketoiminnan diskurssissa ympäristöstä puhutaan hyvin neutraalisti ja riskejä tai uhkia ei mainita. Ympäristöön liittyviä riskejä ei siis korosteta liiketoiminnasta puhuttaessa, mikä on mahdollista nähdä tietoisena valintana.

6.3.1 Suomi arktisena osaajana

Arktista osaamista käsitellään erityisesti vuosien 2010 ja 2013 arktisissa strategioissa. Vuoden 2013 arktisessa strategiassa arktinen osaaminen on käsitteenä laajempi kuin vuoden 2010 strategiassa: ”Strategian lähtökohta on, että koko Suomessa on arktista osaamista ja että arktisuus on relevanttia koko Suomen kannalta” (2013, 17). Tämä on myös esimerkki arktisen alueen käsitteen laajentamisesta, sillä yleisimpien arktisen alueen määritelmien mukaan arktinen alue ei ylety koko Suomen alueelle.

Arktinen osaaminen on tärkeä osa liiketoiminnan diskurssia. Arktinen osaaminen on Suomen arktisissa strategioissa osaamista merenkulussa, teknologioissa, kylmäkuljetuksessa sekä arktisessa tutkimuksessa, ja se on erityisesti tietotaitoa, joka ottaa huomioon arktisen alueen vaatimukset ja alueelliset ominaisuudet. Arktisen osaajan diskurssi on erityisen merkittävässä roolissa vuoden 2010 strategiassa, jossa se liitetään taloudellista toimintaa käsittelevän luvun yhteyteen.

Arktinen osaaminen tarkoittaa strategioissa lisäksi toiminnan turvallisuutta arktisella alueella ja se mahdollistaa luonnonvarojen keräämisen turvallisesti ympäristöä tuhoamatta. Arktinen osaaminen käsitetään myös tutkimukseksi, joka mahdollistaa ilmastonmuutokseen sopeutumisen. Osaaminen nähdään lisäksi kansainvälisen yhteistyön näkökulmasta keinona parantaa laatua sekä ”...koota kotimaisia sekä ulkomaisia voimavaroja yhteisiin hankkeisiin” (2010, 22).

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Suomen arktisten strategioiden teksti noudattaa kieleltään perinteisen valtiollisen dokumentin ominaisuuksia. Strategiategsti on neutraalia ja perustuu suurelta osin uusimpiin tutkimustuloksiin, joihin perustuen esitetään tavoitteita ja toimenpiteitä. Arktisten strategioiden kriittisen diskurssianalyysin avulla neutraalistakin strategiategstistä oli mahdollista löytää yhä uudelleen toistuvia ilmauksia sekä positiivisesti tai negatiivisesti arvottavia sanoja ja sanayhdistelmiä. Analyysissä kiinnitettiin myös huomiota siihen, kuinka eri aihealueita painotettiin suhteessa toisiinsa. Tarkastelun kohteena oli myös erityisesti se, kuinka turvallisuudesta puhutaan strategioissa ja miten turvallisuus huomioidaan strategioiden eri aihealueissa.

Turvallisuuspolitiikassa on otettava huomioon yhä laajempia uhkia. Modernit turvallisuusuhkat eivät noudata enää valtioiden rajoja, ja useat uhkat eivät kohdistu valtion rajojen ulkopuolelta valtion sisälle. Samalla myös turvallisuuspoliittisen toiminnan kenttä on monimutkaistunut, sillä yhä useammin eri alueiden turvallisuusnäkökulmat liittyvät toisiinsa ja kietoutuvat yhteen.

Arktisista strategioista erottui analyysin perusteella selvästi neljä diskurssia, jotka kaikki osaltaan liittyvät laajaan turvallisuuteen arktisella alueella. Yhteistyön diskurssi perustuu perinteisen turvallisuuden sekä ympäristöturvallisuuden takaamiselle. ”Hauras arktinen luonto” -diskurssi keskittyy kuvailemaan arktisen alueen ympäristöä ja arvottaa sen merkitykselliseksi niin globaalien ilmaston kuin paikallisten ihmisten ja eläinten kannalta. ”Arktinen alue taloudellisenä mahdollisuutena”-diskurssissa kuvataan taloudellisen toiminnan mahdollisuuksia ilmastonmuutoksen seurauksena ja siihen vahvasti liittyen ”Suomi arktisena osaajana”-diskurssissa keskitytään markkinoimaan suomalaista osaamista arktisena kärkimaana.

Yhteistyön diskurssi määrittyy kansainvälisen vastuun, dialogin ja turvallisuuspoliittisen yhteistyön kautta. Yhteistyöhön panostaminen kuvataan strategioissa tärkeäksi sekä alueellisesti että maailmanpoliittisen vakauden kannalta. Ympäristön diskurssi vaikuttaa venyvän myös taloudellisen toiminnan huomioivaksi, mutta talouden diskurssi kattaa pääasiassa liiketoimintamahdollisuudet arktisella alueella. Perinteiseen turvallisuuteen viitataan arktisissa strategioissa harvoin. Analyysin perusteella vaikuttaa siltä, että perinteiseen turvallisuuteen liittyvät haasteet eivät ole Suomen arktisen politiikan keskeinen osa. Perinteinen turvallisuus toimii kuitenkin arktisen toiminnan perustana, sillä arktiset valtiot tiedostavat sotilaallisen toiminnan riskialttiit seuraukset.

Arktinen alue on strategioiden mukaan täynnä mahdollisuuksia sijoittajille, valtioille ja yrityksille. Se on yhteistyötä vaativa toimintakenttä kansainvälisessä politiikassa ja suojeltava alue ympäristöturvallisuuden ja ilmastonmuutoksen näkökulmasta. Arktisella alueella toimimiseen ei ole olemassa laajaa kansainvälistä sopimusta ja osittain nämä alueen hallinnan ja vastuunjaon ongelmat näkyvät strategioissa yhteisen kansainvälisen vastuullisuuden korostamisena.

Turvallisuusnäkökulmien yhteenkietoutumisen kehityskulut ovat usein vaikeasti hahmotettavissa ja tämä on nähtävissä myös Suomen arktisissa strategioissa. Strategiat on jaoteltu aiheittain ympäristöön, alueen ihmisiin, talouteen ja kansainväliseen yhteistyöhön, mutta turvallisuusuhkia ei ole mahdollista rajata samoin. Strategioissa näkyy pyrkimys käsitellä turvallisuuteenkin liittyviä asiakohtia aiheittain ja osittain sen vuoksi strategioiden turvallisuusuhkien käsittely on pintapuolista. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen realiteetit kuvataan strategioissa perusteellisesti, mutta uhkiin varautumisesta puuttuu konkretiaa, ja aiheen käsittely jää kuvailun ja yhteistyön korostamisen tasolle. Tämä aiheuttaa myös sen, että taloudellisen liiketoiminnan diskurssista jää puuttumaan ympäristönsuojelullinen ja ympäristön saastumisen ehkäisyyn perustuva näkökulma, joka olisi tärkeä tavoitteiden ja toimenpiteiden suunnittelun kannalta.

Analyysin perusteella vaikuttaa siltä, että liiketoimintaa korostava talousdiskurssi määrittelee toiminnan kenttää arktisella alueella, minkä vuoksi Suomen on yksittäisenä valtiona hankalaa nostaa esiin muita kuin talouteen liittyviä toimenpiteitä. Arktiset rantavaltiot ovat ratkaisevassa asemassa toiminnan suunnan määrittelijöinä ja toistaiseksi muiden valtioiden on pyrittävä tekemään kaikkia osapuolia hyödyttävää yhteistyötä niiden kanssa. Suomen onnistuessa markkinoimaan osaamistaan varteenotettavalla tavalla ja asemoitumaan arktisen osaamisen kärkimaaksi on sillä suuri vaikutus Suomen pohjoisimpien alueiden työllisyyteen ja alueella asuvien hyvinvointiin.

Suomen osallistuminen arktisen alueen kansainväliseen toimintaan on todennäköisimmin mahdollista suomalaisen arktisen osaamisen markkinoinnin kautta. Tämän vuoksi myös suomalaisen liiketoiminnan vieminen alueelle voi olla välttämätöntä. Suomella ei ole varaa jäädä kansainvälisen liiketoiminnan ulkopuolelle, ja mukaan päästyään Suomen saattaa olla mahdollista tuoda esiin innovatiivisia ideoita ympäristö- ja ilmastokriisin ratkaisuiksi. Osaaminen luo turvallisuutta yhteistyökumppaneille taloudellisesti sekä välillisesti ympäristölle ja alueen ihmisille.

Suomen arktiset strategiat on kirjoitettu vahvasti taloudellisen toiminnan näkökulmasta ja liiketoiminnan harjoittajille. Strategioista on mahdollista huomata tarve rauhoitella yrityksiä ja alueelle sijoittajia siitä, että kaikkien alueen valtioiden ja toimijoiden etuna on, että aseellisia konflikteja ei synny. Tällöin on tärkeää vakuuttaa, että kansainvälinen yhteisö on valmis neuvottelemaan ristiriitatilanteissa rauhanomaisesti. Arktisten strategioiden suurimpana sisäisenä ristiriitana on ilmastonmuutoksen ja taloudellisen toiminnan yhteensopimattomuus. Ympäristö nähdään strategioissa lähinnä taloudellisen toiminnan harjoittamisen alustana, joka säilytetään kestäväen kehityksen asettamien rajojen sekä kansainvälisen dialogin avulla.

AINEISTO

Suomen arktinen strategia (2010). Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 7/2010. Saatavilla <<https://vnk.fi/julkaisu?pubid=3706>>

Suomen arktinen strategia (2013). Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 14/2013. Saatavilla <<https://vnk.fi/julkaisu?pubid=2409>>

Hallituksen linjaus arktisen strategian päivityksen painopisteistä (2016). Saatavilla ≤
<https://vnk.fi/documents/10616/334509/Arktisen+strategian+p%25C3%25A4ivitys+FIN.pdf/842d4b06-0be3-41c9-bcf7-a93943a63a8b>>

KIRJALLISUUS

Albert, Mathias (2015): The polar regions in the system of world politics: social differentiation and securitization. *Geographische Zeitschrift*, 103(4). Franz Steiner Verlag: Stuttgart. 217–230

Arktinen keskus. Perustietoja arktisesta alueesta. Saatavilla <<https://www.arcticcentre.org/FI/arktinenalue>> Viitattu 9.12.2020

Arktinen neuvosto. Arctic Council. Saatavilla <<https://arctic-council.org/en/>> . Viitattu 13.4.2020

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1991). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Penguin Books: London.

Buzan, Barry, Waever, Ole & de Wilde Jaap (1998): *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers: London

Czarny, Ryszard M. (2015): Geopolitics of the High North and its consequences. *Slovak Journal of Political Sciences*, 15(4). De Gryuter: Berlin. 272–293

Fairclough, Norman (2003): *Analyzing discourse: textual analysis for social research*. London: Routledge.

Fairclough, Norman (2001): Critical discourse analysis as a method in social scientific research. Teoksessa Wodak, Ruth, Meyer, Michael (toim.): *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage. 121–138

Fairclough, Norman (1995): *Critical discourse analysis. The critical study of language*. London: Longman

Fondahl, Gail & Nymand Larsen, Joan (2014): Summary of Major Findings. Teoksessa Fondahl, Gail & Joan Nymand Larsen (toim.): *Arctic Human Development Report: Regional Processes and Global Linkages*. Norden: Kööpenhamina. 21–28

Gómez, Oskar A. & Gasper, Des (2013): Human Security: A Thematic Guidance for Regional and National Human Development Report Teams. United Nations Development Programme. Human Development Report Office

Human development report (1994). Oxford University Press: New York. Saatavilla <http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf>. Viitattu 20.8.2020

Intergovernmental Panel for Climate Change (2019): The Ocean and Cryosphere in a Changing Climate. Summary for policymakers. Saatavilla <<https://www.ipcc.ch/srocc/chapter/summary-for-policymakers/>>

Jäger, Siegfried (2001): Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of A Critical Discourse and Dispositive Analysis. Teoksessa Wodak, Ruth, Meyer, Michael (toim): Methods of critical discourse analysis. Sage: London. 32–62

Keil, Kathrin (2014): The Arctic: A new region of conflict? The case of oil and gas. Cooperation and Conflict 49(2). Sage. 162–190

King Ruel, Geneviève (2011): The (Arctic) show must go on: Natural resource craze and national identity in Arctic politics. The Arctic is hot, part II. International Journal 66(4). 825–833

Langlais, Richard (1995): Reformulating security: A case study from Arctic Canada. Väitöskirja. Humanekologiska skrifter 13. University of Göteborg: Göteborg

Lehtola, Veli-Pekka (2015): Sámi Histories, Colonialism, and Finland. Arctic Anthropology 52(2). The Board of Regents of the University of Wisconsin System. 22–36

Maaailman terveystajärjestö (2018): Preventing disease through healthy environments: a global assessment of the burden of disease from environmental risks. Saatavilla <<https://www.who.int/publications/i/item/9789241565196>>

Meyer, Michael (2001): Between Theory, Method, and Politics: Positioning of the Approaches to Cda. Teoksessa Wodak, Ruth & Michael Meyer (toim): Methods of critical discourse analysis. Sage: London. 14–31

Nicol, Heather & Heininen Lassi (2013): Human security, the arctic council and the climate change: Competition or co-existence? Polar Record 50(1): 80–85

Palosaari, Teemu (2011): CO2 JA A8+ Jäämeren sulamisen kansainvälispoliittiset vaikutukset. Teoksessa Heininen Lassi & Teemu Palosaari (toim.) Jäitä poltellessa. Suomi ja arktisen alueen tulevaisuus. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus TAPRI. Tutkimuksia No 97. 81–106

Peoples, Columba & Vaughan-Williams, Nick (2014): Critical Security Studies: An Introduction. Routledge: Abington

Pincus, Rebecca (2020): Three-Way Power Dynamics in the Arctic. Strategic Studies Quarterly 14(1). 40–63

- Piskunova, Ekaterina (2010): Russia in the Arctic: What's lurking behind the flag? *International Journal* 65(4). 851–864
- Reinke de Buitrago, Sybille (2019): Risk Representations and Confrontational Actions in the Arctic. *Journal of Strategic Security* 12(3). 13–36.
- Romaniuk, Scott N. (2018): Environmental security. *The SAGE Encyclopedia of Surveillance, security and privacy*. 357–359
- Schweitzer, Peter, Sköld, Peter & Ulturgasheva, Olga (2014): Cultures and Identities. Teoksessa Nymand Larsen, Joan & Gail Fondahl (toim.): *Arctic Human Development Report: Regional Processes and Global Linkages*. Norden: Kööpenhamina. 105–150
- Stokke, Olav Schram (2011): Environmental security in the Arctic. The case for multilevel governance. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis* 66 (4). 835-848
- Stokke, Olav Schram & Deudney, Daniel (1990): The case against linking environmental degradation and national security. *Millennium: Journal of International Studies* 19(3). 461–476
- Trombetta, Maria Julia (2008) Environmental security and climate change: analysing the discourse. *Cambridge Review of International Affairs*, 21 (4). 585–602
- United Nations World Commission on Environment and Development (1987): *Our Common Future*. Report of the World Commission on Environment and Development. Oxford University Press: Oxford
- Ulkoministeriö. Suomen puheenjohtajakausi Arktisessa neuvostossa 2017–2019. Saatavilla <<https://um.fi/suomen-puheenjohtajakausi-arktisessa-neuvostossa-2017-20191>> Viitattu 13.9.2020
- Waever, Ole (1995): *Securitization and Desecuritization*. Teoksessa Lipschutz, Ronnie D. (toim.): *On Security*. New York: Columbia University Press. 46–87
- Waever, Ole (1998): *Insecurity, Security and Asecurity in the West European Non-War Community*. Teoksessa Adler, Emmanuel ja Michael Barnett (toim.): *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press. 69–118
- Welch, David A. (2013): *The Arctic and Geopolitics*. East Asia–Arctic Relations: Boundary, Security and International Politics No 6. The Centre for International Governance Innovation: Waterloo
- Weldes, Jutta (1999): *The Cultural Production of Crises: U.S. Identity and Missiles in Cuba*. Teoksessa Weldes, Jutta, Laffey, Mark, Gusterson, Hugh & Eaymond Duvall (toim.): *Cultures of Insecurity. States, Communities, and the Production of Danger*. Borderlines 14. University of Minnesota Press: London. 35–62
- Zandee, Dick, Kruijver, Kimberley & Stoetman, Adája (2020): *The Future of Arctic Security*. The Geopolitical Pressure Cooker and the Consequences for the Netherlands. Teoksessa Clingendael Institute: *Arctic security trends*. 5–17 Saatavilla <<https://www.clingendael.org/publication/future-arctic-security>> Viitattu 10.11.2020